

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ  
ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ  
(ΚΕΜΕ)

# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ



ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής



# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-  
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-  
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως  
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.





182  
ΑΡΧ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ  
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ  
ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ  
(ΚΕΜΕ)

# ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ  
ΑΘΗΝΑ 1982



## ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Στό νέο (μεταβατικό) πρόγραμμα της Γ' Γενικού Λυκείου ή πρώτη ομάδα μαθημάτων επιλογής περιλαμβάνει και τα 'Αρχαία Έλληνικά, για τα όποια έχουν διατεθεί τρεις διδακτικές ώρες τήν εβδομάδα. Από αυτές, οι δύο θά αφιερωθούν στη διδασκαλία αρχαίας ελληνικής θεματογραφίας. Για τήν πληρέστερη κατατόπιση του φιλολόγου πού θά διδάξει τό μάθημα, παραθέτουμε τήν περικοπή του αναλυτικού προγράμματος πού αφορά τήν εργασία πού θά γίνει στη σχολική αίθουσα μέ βάση τά θέματα αυτά: «Έφόσον ό καθηγητής διαπιστώσει ότι ή τάξη δέν παρουσιάζει σημαντικά κενά στη γλωσσική (καί ιδιαίτερα τή συντακτική) κατάρτιση, προβαίνει στη συνηθισμένη για τήν έρμηνεία αρχαίων κειμένων από τό πρωτότυπο έπεξεργασία, μέ ιδιαίτερη έπιμονή στη νοηματική καί λογική έπεξεργασία. Στην αντίθετη περίπτωση, παράλληλα μέ τήν εργασία αυτή συμπληρώνει τά κενά πού παρουσιάζει ή γλωσσική κατάρτιση τών μαθητών μέ βάση τά διδασκόμενα άποσπάσματα».

Τό Τμήμα Μέσης Έκπαιδεύσεως του Κέντρου Έκπαιδευτικών Μελετών καί Έπιμορφώσεως (ΚΕΜΕ), για νά βοηθήσει τους φιλολόγους πού θά διδάξουν τό μάθημα στη Γ' Λυκείου, συνέταξε τό σύντομο αυτό βοήθημα, μέ τό όποιο ελπίζουμε ότι θά εξασφαλιστεί ή άπαραίτητη όμοιογένεια της ύλης πού θά διδαχτεί καί οι συνάδελφοι θά άπαλλαγούν από τή φροντίδα για τήν έπιλογή κατάλληλων θεμάτων. Τό βοήθημα αυτό περιέχει δεκαπέντε αρχαία ελληνικά θέματα πού καθένα τους έχει σημαντική έκταση, ώστε νά μπορούμε νά παρακολουθούμε τό ξεδίπλωμα της σκέψης του αρχαίου συγγραφέα μέ σχετική άνεση. Τό καθένα από τά θέματα αυτά πλαισιώνεται από:

- α) Σύντομο κατατοπιστικό εισαγωγικό σημείωμα.
- β) Τίς απαραίτητες κάθε είδους ερμηνευτικές παρατηρήσεις, και
- γ) Θέματα για συζήτηση και εργασίες.

Ἡ ἔκταση τοῦ βιβλίου ὑπολογίστηκε ἔτσι, ὥστε οἱ ὥρες πού θά διατεθοῦν νά ἐπαρκοῦν γιά τή διδασκαλία ὄλων τῶν θεμάτων στό σύνολό τους ( μέ τήν ἀπαραίτητη προϋπόθεση νά ὀλοκληρώνεται ἡ διδασκαλία κάθε θέματος σέ τρεῖς τό πολύ διδακτικές ὥρες). Ὁ καθηγητής πού θά διδάξει τό μάθημα μπορεῖ:

α) Νά καθορίσει αὐτός τή σειρά μέ τήν ὁποία θά διδάξει τό κάθε θέμα, χωρίς νά δεσμεύεται ἀπό τή σειρά μέ τήν ὁποία παρατίθεται αὐτό στό βιβλίο.

β) Νά ὀρίσει μέ ποιά ἀπό τά «Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες» θά ἀσχοληθεῖ ἡ τάξη, ὅταν κρίνει ὅτι τά θέματα αὐτά εἶναι περισσότερο ἀπ' ὅσα μποροῦν νά μελετηθοῦν στό διαθέσιμο χρόνο.

Τό βιβλίο αὐτό εἶναι καρπός τῆς συνεργασίας ὄλων τῶν φιλολόγων (Συμβούλων καί Εἰσηγητῶν) τοῦ τμήματος Μ.Ε. τοῦ ΚΕΜΕ. Ἡ ὀριστική μορφή καί ἡ ὁμοιογένεια τοῦ βιβλίου ὅπως καί ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως ὀφείλονται στόν Εἰσηγητή τοῦ ΚΕΜΕ κ. Κυρ. Κατσιμάνη.



## 1. Ἡ ἀπόκτηση τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν

*Τὰ ἠθικὰ Νικομάχεια εἶναι ἓνα ἀπό τὰ πρῶτα σημαντικά ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη. Διαπραγματεύονται ἠθικά θέματα καί ἐκδόθηκαν ἀπό τό γιό τοῦ φιλοσόφου Νικόμαχο. Ἡ πρῶτη ἐνότητα εἶναι τό Α' κεφάλαιο ἀπό τό Β' βιβλίον καί ἔχει ὡς θέμα τόν τρόπο ἀποκτήσεως τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν.*

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσίας, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖται ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖται. Οὕτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δεῖξασθαι αὐτάς, τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους. Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κοιμιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἢ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιῶντες μαθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεία ἀνδρεῖοι. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τούτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτω πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης. Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. Εἰ γὰρ

μή οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάζοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει πρᾶττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πρᾶττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σῶφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιᾶς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθιζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

(Ἄριστοτ. *Ἠθικά Νικομάχεια*, 1103 a 14-1103 b 25)

#### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- διττός· ὁ ἀποτελούμενος ἀπὸ δύο μέρη. Ὁ δύο εἰδῶν.
- μικρὸν παρεκκλίνω· λίγο διαφέρω (τὸ μικρὸν εἶναι σύστοιχο ἀντικείμενο).
- οὐθέν· μεταγενέστερος τύπος τοῦ οὐδέν.
- οἶον· ὅπως, π.χ.
- οὗτ' ἄρα φύσει... ἔθους· τὸ νόημα: ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τίς προδιαθέσεις νὰ γίνει ἐνάρετος, οἱ προδιαθέσεις αὐτές γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν χρειάζονται ἐθισμό, ἐνέργεια, πράξη, ἄσκηση. Ἄρα ὁ ἐθισμός, μολονότι δέν ὑπάρχει στὴ φύση, δέν εἶναι κάτι «παρὰ φύσιν», γιατί οὐσιαστικά συμπληρώνει καὶ ὑπηρετεῖ τὴ φύση.
- ἀλλ' ἀνάπαλιν... ἐχρησάμεθα (ἐνν. ταῖς αἰσθήσεσι)· ἀλλὰ ἀντιστρόφως, (πρῶτα) εἴχαμε (τίς αἰσθήσεις) καὶ (μετὰ τίς) χρησιμοποιήσαμε.
- καὶ διαφέρει... φαύλης· μιὰ πολιτεία εἶναι «ἀγαθὴ» ἢ «φαύλη» ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν οἱ νομοθέτες τῆς ἐπιδιώκουν ἢ ὄχι νὰ βελτιώσουν ἠθικά τοὺς πολίτες. Ἡ πεποίθησι δτι κύριο ἔργο τῆς πολιτικῆς κοινότητος εἶναι ἡ ἠθικὴ τελείωσι τῶν πολιτῶν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τίς πρὸ βασικῆς θέσεις τῆς ἀριστοτελικῆς ὄψως καὶ τῆς σοκρατικῆς καὶ τῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας.
- ἐκ τῶν αὐτῶν· ἐμπρόθετος προσδιορισμός τῆς αἰτίας. Διὰ τῶν αὐτῶν· ἐμπρόθετος προσδιορισμός τοῦ μέσου. Ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν· ἀπὸ τίς ἴδιες αἰτίες καὶ μὲ τὰ ἴδια μέσα.
- ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται· οἱ ἕξεις ἀποκτῶνται μὲ ἐνέργειες πού μοιάζουν μὲ αὐτές (δηλαδή: γιὰ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς τὴν ἐξὴ μᾶς ἐνέργεια, πρέπει νὰ ἐκτελεῖ συχνὰ αὐτὴ τὴν ἐνέργεια).

– οἱ μὲν... οἱ δέ... ἄλλοι... καὶ ἄλλοι...

– δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιᾶς ἀποδιδόναι· πρέπει τὶς ἐνεργείες μας νὰ τὶς στρέφουμε πρὸς κάποια ὀρισμένη κατεύθυνση, νὰ τὶς προσαρμόζουμε σὲ κάποιο ἐνιαῖο κανόνα δράσης (ποιῶς, ἂ, ὄν· ὁ κάποιου εἶδους, ὁ κάποιου λογῆς).

## Β' Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες

1. Νὰ βρεῖτε στὸ κείμενο στοιχεῖα ποὺ νὰ δείχνουν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι νοῦς πρακτικὸς καὶ «προσγειωμένος».
2. Σύμφωνα μὲ ὅσα τονίζονται στὸ κείμενο, ἡ γνώση τῆς ἀρετῆς σημαίνει καὶ ἐξασφάλιση τῆς ἀρετῆς, γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Πῶς ἀποκτᾶται ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν ἄποψή του;
3. Ἀφοῦ ἀποδεικνύει ὅτι «τὰς ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον», ὁ Ἀριστοτέλης διατυπώνει μιὰ παιδαγωγικὴ ἀρχή. Ποιὰ εἶναι αὕτη καὶ ποιὰ ἡ σημασία της;
4. Νὰ βρεῖτε στὸ κείμενο σημεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Ἀριστοτέλης θυμίζει τὸ Σωκράτη, γιὰτὶ χρησιμοποιοεὶ στὴν ἐπιχειρηματολογία του τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο.



## 2. Ὁ ἄνθρωπος «φύσει πολιτικὸν ζῷον»

Στὰ «Πολιτικά» του ὁ Ἀριστοτέλης ἀναπτύσσει τὶς ἰδέες του γιὰ τὸν πολιτικὸ βίον. Ἰδιαίτερα στὸ Α' βιβλίο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ πρὸ κάτω ἐνότητα, ἐξετάζεται ἡ σύσταση τῆς πολιτείας. Κατὰ τὸ Σταγίριτη, ἡ πολιτικὴ κοινότητα διαμορφώνει τὸν ἄνθρωπο, γιὰτὶ ἡ συμβίωση τῶν ἀτόμων στὸ πλαισίό της ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση. Ἡ πρώτη μορφή πολιτικῆς κοινότητος στὴν ὁποία ἐντάσσεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ γέννησή του εἶναι ἡ οἰκογένεια, εὐρύτερη εἶναι ἡ κώμη καὶ τέλος εὐρύτατη καὶ τελειότατη μορφή εἶναι ἡ πόλις – κράτος.

Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἥδη πάσης ἔχουσα πέρασ τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὐσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι. Τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν· οἶον

γάρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμέν τὴν φύσιν εἶναι ἕκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵππου, οἰκίας. Ἔτι τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τὸ τέλος βέλτιστον ἢ δ' αὐτάρκεια καὶ τέλος καὶ βέλτιστον. Ἐκ τούτων οὖν φανερόν ὅτι τῶν φύσει ἢ πόλις ἐστὶ, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον, καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἦτο φαῦλός ἐστιν, ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος· ὥσπερ καὶ ὁ ὕψ' Ὀμήρου λοιδορηθεὶς «ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιος»· ἅμα γὰρ φύσει τοιοῦτος καὶ πολέμου ἐπιθυμητῆς. Ἄτε περ ἄζυξ ὢν ὥσπερ ἐν πετιοῖς. Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῷον πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῷου μᾶλλον, δηλόν. Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῷων· ἢ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῷοις (μέχρι γὰρ τούτου ἢ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἰσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοισ), ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῷα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἰσθησιν ἔχειν· ἢ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν. Καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστιν. Τὸ γὰρ ὄλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὄλου οὐκ ἔσται πούς οὐδὲ χεῖρ, εἰ μὴ ὁμώνυμος, ὥσπερ εἴ τις λέγοι τὴν λιθίνην (διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη), πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὄρισται καὶ τῇ δυνάμει, ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι ἀλλ' ὁμώνυμα. Ὅτι μὲν οὖν ἢ πόλις καὶ φύσις καὶ πρότερον ἢ ἕκαστος, δηλόν· εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκεις ἕκαστος χωρισθεὶς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἔξει πρὸς τὸ ὄλον, ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός.

(Ἀριστ. *Πολιτικά*, 1252 b 27 – 1253 a 29)

### Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *πόλις*: πολιτεία, κράτος. Ἡ ἔννοια τῆς πόλης – κράτους σημαίνει ὁμοιογένεια πολιτῶν, ὀρισμένη ἑδαφικὴ ἐπικράτεια, κοινὴ γλώσσα καὶ θρησκεία, κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ κοινὲς παραδόσεις.
- *αὐτάρκεια*: οικονομικὴ ανεξαρτησία τῆς πόλης πού μπορεῖ νὰ ἱκανοποιεῖ ὅλες τίς ἀνάγκες τῆς.



- τοῦ ζῆν ἔνεκεν· γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν, τῶν ἀναγκῶν που ἐπιτρέπουν τή διατήρηση τῆς ζωῆς.
- τοῦ εὖ ζῆν (ἔνεκεν)· γιά τήν εὐδαιμονία, γιά τήν ἐξασφάλιση μιᾶς ζωῆς ἀνώτερης ποιοτικά.
- τέλος· σκοπός / τελεῖωση, ὀλοκλήρωση (μέ τήν ἔννοια τῆς πλήρους ἀναπτύξεως).
- τέλος γάρ αὐτή... ἐκάστου· καί αὐτό, γιατί ἡ πόλη εἶναι σκοπός (ὀλοκλήρωση) ἐκείνων (δηλ. τῶν πρώτων κοινωνιῶν, ὅπως «αἱ κῶμαι» κτλ.) καί ἡ φύση εἶναι σκοπός (ὀλοκλήρωση)· ἡ κατάσταση λοιπόν στήν ὁποία βρίσκεται τό κάθε πράγμα ὅταν περατωθεῖ ἡ δημιουργία του, αὐτή λέμε πῶς εἶναι ἡ φύση τοῦ κάθε πράγματος.
- τὸ οὐ ἔνεκα καί τὸ τέλος βέλτιστον· τό τελικό αἶτιο (ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὑπάρχει) καί ὁ σκοπός (ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ κάθε πράγματος) εἶναι τό ὑπέρατο ἀγαθό (γι' αὐτό τό πράγμα).
- διὰ τύχην ἀπολις· αὐτός πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τήν πολιτική κοινότητα ἀπό τυχαῖο περιστατικό (ὅπως ὁ ἐξόριστος πού ἀναγκαστικά ζεῖ μακριά ἀπό τούς συμπολίτες του).
- φαῦλος· ἀτελής, ἐλλιπής.
- ἀφρήτωρ· ὁ ἐκτός φυλῆς, γένους, οἰκογένειας.
- ἀθέμιστος· ὁ ἐκτός (θεοῦ καί ἀνθρώπινου) δικαίου.
- ἀνέστιος· ὁ ἐκτός κατοικίας ἢ πατρίδας, ὁ ἔρημος.
- ὁ ὕφ' Ὀμήρου λοιδορηθείς·

Κατά τόν Ὅμηρο,  
 «Ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος  
 ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος»

(I, 63 – 64).

δηλαδή:

«Ἄσογος, ἄπιστος, παράνομος πού χαιρέτ' ἂν ξεσπάσει  
 σέ φίλους καί δικούς ἀνάμεσα ξεφρενιασμένη ἀμάχη»

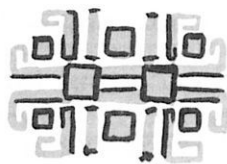
(μετφρ. Καζαντζάκη – Κακριδῆ)

- ἄζυξ· ὁ χωρίς σύντροφο, ὁ μόνος.
- πεττοί· κάτι ἀνάλογο μέ τά σημερινά «πούλια» πού χρησιμοποιοῦνταν σέ ἓνα εἶδος παιχνιδιοῦ, τήν «πεττεία».
- οὐθέν· μεταγενέστερος τύπος τοῦ οὐδέν.
- εἰ μὴ ὁμωνύμως· παρά μόνο κατ' ὄνομα (ὄχι κατ' οὐσία). Ὅταν τό σῶμα καταστραφεῖ ὡς σύνολο, τό χέρι πού μπορεῖ νά ἀποχωριστεῖ ἀπό αὐτό δέ λειτουργεῖ πιά ὡς χέρι· ἐπομένως εἶναι χέρι μόνο κατ' ὄνομα.
- ὥσπερ εἴ τις λέγοι τήν λιθίνην· προσδιορίζει καί ἐπεξηγεῖ τό ὁμωνύμως. Τό νόημα εἶναι τό ἐξῆς: Ἐνα πέτρινο χέρι εἶναι ἓνα κατ' ὄνομα χέρι. Ἐπομένως ἡ «λιθίνη χεῖρ» λέγεται μόνον «ὁμωνύμως».

- *ἀναιρουμένον... ὁμώνυμα*: ἡ μετάφραση: γιατί ὅταν καταστραφεί τὸ σύνολο, δὲ θὰ ὑπάρχει πόδι οὔτε χέρι παρά μόνο κατ' ὄνομα, ὅπως ἂν μιλάει κανεὶς γιὰ πέτρινο χέρι (γιατί ὅταν τὸ χέρι καταστραφεί, γίνεται σάν κι αὐτό), ἐνώ ὅλα προσδιορίζονται σύμφωνα μὲ τὸ ἔργο καὶ τὴ δύναμη τους, ὥστε, ὅταν δὲν εἶναι πιά τέτοια, δὲν πρέπει νὰ λέγονται ὅτι εἶναι τὰ ἴδια ἀλλὰ ὅτι ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα.

### Β' Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες

1. Συζητήστε τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴ δημιουργία τῆς πολιτικῆς κοινότητας, ὑπογραμμίζοντας τὰ θετικά σημεῖα τους καὶ διατυπώνοντας τὶς προσωπικὲς σκέψεις σας γι' αὐτές.
2. Νὰ γίνει ἀντιπαράθεση καὶ σύγκριση τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴ γένεση καὶ τὸ σκοπὸ τῆς πολιτικῆς κοινότητας: α) μὲ τὴ θεωρία ποὺ ἀναπτύσσει μὲ τὸ μῦθο τοῦ Ὁ Πρωταγόρας στὸν ὁμώνυμο πλατωνικὸ διάλογο καὶ β) μὲ ἀνάλογες θεωρίες τοῦ Ρουσό.
3. Νὰ δικαιολογήσετε τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ζῷου πολιτικοῦ».
4. Νὰ ἀναπτυχθεὶ καὶ νὰ ἀξιολογηθεὶ τὸ περιεχόμενο τῆς φράσης: «πόλις... γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὐσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν».



### 3. Τὰ ἦθη τῶν νέων

*Στὸ 12ο κεφάλαιο τοῦ Β' Βιβλίου τῆς Πητορικῆς τοῦ Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναλύει τὰ συναισθήματα, τὰ πάθη καὶ, γενικότερα, τὴ συμπεριφορὰ τῶν νέων. Ἔτσι μᾶς ἔδωσε τὸ μεστὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ, ὅπου ἡ λεπτὴ ψυχολογικὴ παρατήρηση ὀδηγεῖ σὲ συμπεράσματα ποὺ σὲ πολλὰ σημεῖα τους φαίνονται σύγχρονα...*

Οἱ μὲν οὖν νέοι τὰ ἦθη εἰσὶν ἐπιθυμητικοί, καὶ οἷοι ποιεῖν ὧν ἂν ἐπιθυμήσωσιν. (...) Εὐμετάβολοι δὲ καὶ ἀψίκοροι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, καὶ σφόδρα μὲν ἐπιθυμοῦσι, ταχέως δὲ παύονται· ὀξείαι γὰρ αἱ βουλήσεις καὶ οὐ μεγάλαι, ὥσπερ αἱ τῶν καμνόντων δίψαι καὶ πείναι. Καὶ θυμικοὶ καὶ δξύθυμοι καὶ οἷοι ἀκολουθεῖν τῇ ὀρμῇ, καὶ ἥττους εἰσι τοῦ

θυμοῦ· διὰ γὰρ φιλοτιμίαν οὐκ ἀνέχονται ὀλιγωρούμενοι, ἀλλ' ἀγανακτοῦσιν, ἂν οἴωνται ἀδικεῖσθαι. Καί φιλότιμοι μὲν εἰσι, μᾶλλον δὲ φιλόνοικοι· ὑπεροχῆς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἡ νεότης, ἡ δὲ νίκη ὑπεροχὴ τις. Καί ἄμφω ταῦτα μᾶλλον ἢ φιλοχρήματοι· φιλοχρήματοι δὲ ἤκιστα διὰ τὸ μήπω ἐνδείας πεπειρᾶσθαι, ὥσπερ τὸ Πιττακοῦ ἔχει ἀπόφθεγμα εἰς Ἀμφιάραον. Καί οὐ κακοήθεις ἀλλ' εὐήθεις διὰ τὸ μήπω θεωρηκέναι πολλὰς πονηρίας. Καί εὐπιστοὶ διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἐξηπατήσθαι. Καί εὐέλπιδες· ὥσπερ γὰρ οἱ οἰνωμένοι, οὕτω διάθερμοὶ εἰσιν οἱ νέοι ὑπὸ τῆς φύσεως· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἀποτετυχηκέναι. Καί ζῶσι τὰ πλεῖστα ἐλπίδι· ἡ μὲν γὰρ ἐλπίς τοῦ μέλλοντός ἐστιν ἡ δὲ μνήμη τοῦ παροικομένου, τοῖς δὲ νέοις τὸ μὲν μέλλον πολὺ τὸ δὲ παρεληλυθός βραχύ· τῇ γὰρ πρώτη ἡμέρα μεμνησθαι μὲν οὐδὲν οἶόν τε, ἐλπίζειν δὲ πάντα. Καί εὐεξαπάτητοὶ εἰσι διὰ τὸ εἰρημένον· ἐλπίζουσι γὰρ ῥαδίως. Καί ἀνδρειότεροι· θυμώδεις γὰρ καὶ εὐέλπιδες, ὧν τὸ μὲν μὴ φοβεῖσθαι τὸ δὲ θαρρεῖν ποιεῖ· οὔτε γὰρ ὀργιζόμενος οὐδεὶς φοβεῖται, τὸ τε ἐλπίζειν ἀγαθόν τι θαρραλέον ἐστίν. Καί ἀσχυνητοί· οὐ γὰρ πῶ καλὰ ἕτερα ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλὰ πεπαιδευνταὶ ὑπὸ τοῦ νόμου μόνον. Καί μεγαλόψυχοι· οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ βίου πῶ τεταπεινῶνται, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων ἄπειροὶ εἰσιν, καὶ τὸ ἀξιοῦν αὐτὸν μεγάλων μεγαλοψυχία· τοῦτο δ' εὐέλπιδος.

Καί μᾶλλον αἰροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων· τῷ γὰρ ἦθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογισμῷ, ἔστι δ' ὁ μὲν λογισμὸς τοῦ συμφέροντος ἡ δὲ ἀρετὴ τοῦ καλοῦ. Καί φιλόφιλοι καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡλικιωῶν διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν καὶ μήπω πρὸς τὸ συμφέρον κρίνουν μηδὲν, ὥστε μηδὲ τοὺς φίλους. Καί ἅπαντα ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ σφοδρότερον ἁμαρτάνουσι παρὰ τὸ Χιλώνειον· πάντα γὰρ ἄγαν πράττουσιν· φιλοῦσι τε γὰρ ἄγαν καὶ μισοῦσιν ἄγαν καὶ τᾶλλα πάντα ὁμοίως. Καί εἰδέναι πάντα οἴονται καὶ δισχυρίζονται· τοῦτο γὰρ αἰτιὸν ἐστὶ καὶ τοῦ πάντα ἄγαν. Καί τὰ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς ὕβριν καὶ οὐ κακοῦργίαν. Καί ἐλεητικοὶ διὰ τὸ πάντας χρηστοὺς καὶ βελτίους ὑπολαμβάνειν· τῇ γὰρ αὐτῶν ἀκακία τοὺς πέλας μετροῦσιν, ὥστ' ἀνάξια πάσχειν ὑπολαμβάνουσιν αὐτούς. Καί φιλογέλωτες, διὸ καὶ εὐτράπελοι· ἡ γὰρ εὐτραπέλια πεπαιδευμένη ὕβρις ἐστίν. Τὸ μὲν οὖν τῶν νέων τοιοῦτόν ἐστιν ἦθος.

Ἄριστ. *Ρητορική* 1389 a 3-b 18

## Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- ἦθη· χαρακτηρισες καὶ τρόποι συμπεριφορᾶς πού προσδιορίζονται ἀπό αὐτούς.
- οἶοι (ἐνν. εἰσίν) + ἀπαρέμφ.: εἶναι τέτοιοι, ὥστε νά..., ἔχουν τήν τάση νά...
- ἀψίκοροι (ἄπτομαι + κόρος): οἱ «εὐκολοχόρταστοι».
- ὀξεῖται... αἰ θουλήσεις καὶ οὐ μεγάλα: οἱ ἐπιθυμίες τους εἶναι ἔντονες, ἀλλά δέ διαρκοῦν πολύ.
- οἱ κάμοντες: οἱ καταπονημένοι, οἱ ἀποσταμένοι.
- ὀλιγωροῦμαι· περιφρονοῦμαι (ἀπό τό ὀλίγωρος = ὀλίγος + ὄρα = φροντίδα, μέριμνα).
- Ἀμφιάραος: μάντης στό Ἄργος, τόν ὁποῖο κάλεσε ὁ βασιλιάς τῆς πόλης Ἄδραστος νά συμμετάσχει στήν ἐστρατεία τῶν «Ἑπτὰ ἐπί Θήβας». Ἐπειδή ὁ Ἀμφιάραος ἀρνήθηκε (γιατί ἤξερε πῶς ἂν πῆγαινε στόν πόλεμο αὐτό θά σκοτωνόταν), ὁ Ἄδραστος θέλησε νά τόν κάμψει μέ πολύτιμα δῶρα, πού ὁμως ὁ μάντης ἀποποιήθηκε. Στή μυθική αὐτή ἀφήγηση ἀναφέρεται τό ἀκόλουθο ἀπόφθεγμα τοῦ Πιττακοῦ, ἐνός ἀπό τούς Ἑπτὰ Σοφοῦς.

«Σὺ δέ οὐπῶ ἔρωτος χρυσῶν ἐγεύσω  
ἦ γάρ ἂν χεῖρας εἶχες ἐτοίμους λαβεῖν»,  
πού σημαίνει: Ἀλλά ἐσύ δέ δοκίμασες ἀκόμη τήν ἐπιθυμία γιά τό χρυσάφι (ἦ: γιά τά χρήματα). Διαφορετικά, θά εἶχες τά χέρια ἔτοιμα νά τό πάρουν.
- κακοῆθεις: αὐτοὶ πού ἔχουν κακό ἦθος, οἱ μοχθηροί.
- ἡ μὲν γὰρ ἐλπίς... πάντα· λόγω τῆς ἡλικίας τους, οἱ νέοι ἔχουν πολύ μικρό παρελθόν καὶ πολύ μεγάλο μέλλον. Ἐπειδή λοιπόν στό παρελθόν ἀναφέρεται ἡ μνήμη καὶ στό μέλλον ἡ ἐλπίδα, γι' αὐτό στό χαρακτήρα τους ἡ μνήμη δέν παίζει σπουδαῖο ρόλο, ἐνῶ, ἀντίθετα, «ζῶσι τὰ πλεῖστα ἐλπίδι».
- καὶ αἰσχυντηλοί... μόνον· εἶναι καὶ ντροπαλοί, γιατί αὐτὰ πού ξέρουν μόνο εἶναι ὅσα τούς ἔμαθαν («πεπαιδευμένοι ὑπὸ τοῦ νόμου»· πρβλ. ὅσα λέγονται σχετικά στόν Κρίτων) καὶ δέ φαντάζονται ὅτι ὑπάρχουν, ἐκτός ἀπό αὐτά, καὶ ἄλλα πράγματα.
- τῷ ἦθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογισμῷ· ἡ ζωὴ τους κατευθύνεται περισσότερο ἀπό τίς κλίσεις καὶ τό χαρακτήρα τους παρά ἀπό τίς ὑπαγορεύσεις τῆς λογικῆς.
- παρά τό Χιλώνειον· ἡ παρά + αἰτιατ. φανερόναι ἐδῶ τήν ἀντίθεση. Οἱ νέοι «ἀμαρτάνουσι», γιατί δέν τηροῦν τό γνωστό ἀπόφθεγμα «μηδὲν ἄγαν» πού ἀποδιδόταν στό Χίλων.
- ὕβρις· ὑπέρβαση τοῦ μέτρου, ἀλαζονική συμπεριφορά, αὐθάδεια.
- κακουργία· κακοῆθεια, κακότητα.
- καὶ τὰ ἀδικήματα... κακουργίαν· ἀδικοῦν ἀπό τήν ἀνικανότητά τους νά ἀποφύγουν τίς ὑπερβολές, ὄχι ἀπό κακία.
- εὐτραπελία· ἀστειότητα, πείραγμα. Ἡ γὰρ εὐτραπελία πεπαιδευμένη ὕβρις ἐστίν· γιατί τά πειράγματα εἶναι ἓνα εἶδος εὐγενικῆς προσβολῆς.

## Β' Άσκήσεις. Θέματα για συζήτηση και εργασίες

1. Νά επισημανθούν και νά ετυμολογηθούν τά σύνθετα του κειμένου.
2. Νά επισημανθούν οί έλλειπείς προτάσεις του κειμένου και νά συμπληρωθούν μέ τούς όρους πού παραλείφθηκαν.
3. Κατά τόν Άριστοτέλη ή άρετή είναι «μεσότης». Νά επισημάνετε στό κείμενο στοιχεία συμπεριφοράς τών νέων, από τά όποία προκύπτει ότι αυτοί πολλές φορές παραβαίνουν τήν πιά πάνω άριστοτελική άρχή.
4. Στο έπόμενο κεφάλαιο τής *Ρητορικής* του ό Άριστοτέλης σκιαγραφεί τή γεροντική ήλικία, παρουσιάζοντας την ώς έντελώς αντίθετη πρός τή νεανική. Προσπαθήστε νά φανταστείτε τίς ιδιότητες πού τής άποδίδει, στηριζόμενοι στά χαρακτηριστικά τής νεανικής ήλικίας πού περιέχονται στην ένότητα.
5. Ποιά από τά χαρακτηριστικά τών νέων πού αναφέρει ό Άριστοτέλης έδώ είναι κατά τή γνώμη σας προτερήματα και ποιά έλαττώματα;
6. Νά άναζητήσετε στό κείμενο στοιχεία πού νά άποδεικνύουν ότι ό Άριστοτέλης ήταν μέγάλος ψυχολόγος.



### 4. Τιμές στους εϋεργέτες τής πόλης

*Ό Κατ' Άριστοκράτους λόγος του Δημοσθένη, πού έκφωνήθηκε τό 352 π.Χ., άνήκει στους δικανικούς του λόγους πού άπαγγέλθηκαν σέ δημόσιες δίκες. Οί Άθηναίοι είχαν άπονείμει έξαιρετικές τιμές στον άρχηγό τών μισθοφόρων Χαρίδημο γιά τίς ύπηρεσίες πού είχε προσφέρει στην πόλη τους. Άλλά ό Άθηναίος Άριστοκράτης μέ πρότασή του ζήτησε νά έγκριθεί ψήφισμα τής βουλής, μέ τό όποιο νά άπονεμηθούν και άλλα προνόμια στό Χαρίδημο. Τότε ένας άλλος Άθηναίος, ό Εϋθυκλής, άντέδρασε και μέ τό λόγο πού έγραψε γιά λογαριασμό του ό Δημοσθένης επιδίωξε νά άπορριφθεί τό ψήφισμα ώς παράνομο: τό επιχείρημά του ήταν ότι μέ τό ψήφισμα αυτό οί άρμοδιότητες τών άθηναϊκών δικαστηρίων περιορίζονται χωρίς νά ύπάρ-*

χουν θάσιμες ἐλπίδες ὅτι, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Ἀριστοκράτης, ὁ Χαρίδημος θά συνέχιζε τίς εὐεργετικές γιά τήν Ἀθήνα δραστηριότητές του.

Ἄξιον τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κάκειν' ἐξετάσαι, πῶς ποθ' οἱ πάλαι τὰς τιμὰς ἔνεμον καί τὰς δωρεῖάς τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐεργέταις, καί ὅσοι πολῖται τύχοιεν ὄντες καί ὅσοι ξένοι. Κἂν μὲν ἴδητ' ἐκείνους ἄμεινον ὑμῶν, καλὸν τὸ μιμήσασθαι, ἂν δ' ὑμᾶς αὐτούς, ἐφ' ὑμῖν ἔσται τὸ πράττειν. Πρῶτον μὲν τοίνυν ἐκείνοι Θεμιστοκλέα τὸν τήν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν νικήσαντα καί Μιλτιάδην τὸν ἡγούμενον Μαραθῶνι καί πολλοὺς ἄλλους, οὐκ ἴσα τοῖς νῦν στρατηγοῖς ἀγάθ' εἰργασμένους, οὐ χαλκοὺς ἴστασαν οὐδ' ὑπερηγάπων. Οὐκ ἔρα τοῖς ἑαυτοὺς ἀγαθόν τι ποιοῦσιν χάριν εἶχον; Σφόδρα γ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καί ἀπεδίδουσάν γε καί αὐτῶν κάκεινων ἀξίαν' ὄντες γάρ πολλοὺ πάντες ἄξιοι προὔκρινον ἐκείνους αὐτῶν ἡγεῖσθαι. Ἔστι δὲ σῶφροσιν ἀνθρώποις καί πρὸς ἀλήθειαν βουλομένοις σκοπεῖν πολὺ μείζων τιμὴ τῆς χαλκῆς εἰκόνης τὸ καλῶν κάγαθων ἀνδρῶν κεκρίσθαι πρῶτους. Καί γάρ τοι τῶν ἔργων τῶν τότε', ἄνδρες Ἀθηναῖοι, οὐδενὸς ἀπεστέρησαν ἑαυτοὺς, οὐδ' ἔστιν οὐδεὶς ὅστις ἂν εἴποι τήν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν Θεμιστοκλέους, ἀλλ' Ἀθηναίων, οὐδὲ τήν Μαραθῶνι μάχην Μιλτιάδου, ἀλλὰ τῆς πόλεως. Νῦν δ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλοὶ τοῦτο λέγουσιν, ὡς Κέρκυραν εἶλε Τιμόθεος καί τήν μόραν κατέκοψεν Ἰφικράτης καί τήν περὶ Νάξου ἐνίκα ναυμαχίαν Χαθρίας· δοκεῖτε γάρ αὐτοῖ τῶν ἔργων τούτων παραχωρεῖν τῶν τιμῶν ταῖς ὑπερβολαῖς αἷς δεδώκατ' ἐπ' αὐτοῖς ἐκάστω τούτων.

(Δήμοσθ. Κατ' Ἀριστοκράτους, 196-198)

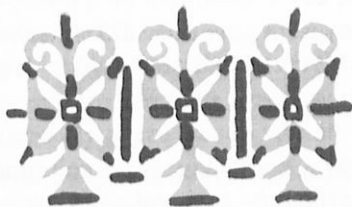
#### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *νέμω*: διανέμω, μοιράζω, ἀπονέμω.
- *ἐφ' ὑμῶν ἔστι*: ἀνήκει στή δικαιοδοσία σας, «εἶναι στό χέρι σας».
- *χαλκεός* (*χαλκοῦς*): αὐτός πού γίνεται ἀπό χαλκό ἢ δρεχίχαλο (μπρουντζο): *χαλκοῦν ἱστημί* τινά: λέγεται γιά ἀγάλματα ἀπό χαλκό καί σημαίνει: στήνω χάλκινο ἀνδριάντα.
- *χάριν ἔχω τινί*: αἰσθάνομαι, χρωστώ εὐγνωμοσύνη σέ κάποιον.
- *μόρα*: στρατιωτικό τάγμα τῆς Σπάρτης: ὑπήρχαν 6 *μόραι* ἀπό πεζοῦς καί ἵππεις.
- *ἄμεινον ὑμῶν*: ἐννοεῖται: *νέμειν τὰς τιμὰς*.

- *ἀνθρώποις*: δοτική προσωπική (του «κρίνοντας προσώπου»).
- *Κέρκυραν εἶλε Τιμόθεος*: ὁ Τιμόθεος, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, γιὸς τοῦ Κόνωνα, κατέλαβε τὸ 375 π.Χ. τὴν Κέρκυρα καὶ διέλυσε τὸ σπαρτιατικὸ στόλο κοντὰ στὴ Λευκάδα.
- *Τὴν μόραν κατέκοψεν Ἴφικράτης*: ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Ἴφικράτης, γνωστὸς γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις ποὺ εἰσήγαγε στὴν τακτικὴ καὶ τὸν ὄπλισμό τοῦ στρατοῦ, ἔπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο (395-387 π.Χ.). Ἐξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Κορίνθου ἐξολόθρευσε σπαρτιατικὸ τάγμα 400 ἀνδρῶν.
- *τὴν περὶ Νάξου ναυμαχίαν ἐνίκη Χαβρία*: ἡ δράση τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χαβρία καλύπτει τὴν πρώτη πενηκονταετία τοῦ 4. π.Χ. αἰῶνα. Τὸ 376 π.Χ. στὴ Νάξο καταναυμάχησε τὸ σπαρτιατικὸ στόλο, καὶ μὲ τὰ λάφυρα πλούτισε τὸ δημόσιο ταμεῖο.
- *αἷς δεδώκατ'*: ἡ δοτικὴ, ἀπὸ ἔλξη τῆς προηγούμενης λέξεως (*ταῖς ὑπερβολαῖς*): κανονικά, περιμέναμε αἰτιατικὴ: αἷς δεδώκατε.

## Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες

1. Νά ἀναζητηθοῦν παράγωγα καὶ σύνθετα τοῦ *νέμω* καὶ νά δοθεῖ ἡ σημασία τους.
2. *Τύχοιεν*: Νά αἰτιολογηθεῖ ἡ ἐγκλιση τοῦ ρήματος.
3. Νά προσδιοριστεῖ τὸ εἶδος τῶν γενικῶν: ἄμεινον ὕμῶν, αὐτῶν κάκεινων ἀξίαν, πολλοῦ ἀξιοί, πρώτους καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν, οὐδενός τῶν ἔργων, *Θεμιστοκλέους*, τῶν τιμῶν ταῖς ὑπερβολαῖς.
4. Τί φανερῶνει κατὰ τὴ γνώμη σας ἡ ἀπόδοση κατὰ τὸν 4. αἰῶνα ὀρισμένων στρατιωτικῶν κατορθωμάτων σέ στρατιωτικούς ἡγέτες (Τιμόθεο, Ἴφικράτη, Χαβρία) καὶ ὄχι σέ ὀλόκληρη τὴν πόλη;
5. *Οὐδ' ἔστιν οὐδεὶς... ἀλλὰ τῆς πόλεως*: ποῖός ὁ ρόλος τῶν ἡγετῶν στὴν πολιτικὴ καὶ πολεμικὴ δραστηριότητα μιᾶς χώρας καὶ ποῖός τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν τῆς;



## 5. Οί νόμοι προστάτες τῶν πολιτῶν

*Κοινή πεποίθηση στους ἐπιφανεῖς συγγραφεῖς τοῦ 5. καί τοῦ 4. π.Χ. αἰῶνα εἶναι ὅτι ὁ νόμος θεμελιώνει καί ἐκφράζει τή δημοκρατία. Ὁ Δημοσθένης, βλέποντας στό πρόσωπο τοῦ Μειδία ἕνα ἰσχυρό καί ἀδίστακτο ἄτομο πού τόν ἀπειλεῖ ἄμεσα, ζητεῖ ἀπό τούς δικαστές του, στόν «Κατά Μειδίου» λόγο του, νά τόν προστατέψουν ἐφαρμόζοντας τόν νόμο. Κατά τόν ῥήτορα, οἱ νόμοι, ἐνῶ εἶναι ἡ ἐλπίδα καί ἡ καταφυγή τοῦ κάθε ἀδικούμενου πολίτη, δέν ἔχουν ἀπό μόνοι τους καμιά δύναμη, εἶναι ἀπλά «γράμματα». Μόνο ὅταν ἐφαρμόζονται πιστά μποροῦν νά κατοχυρώσουν τά ἀπαράγραπτα δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἐξασφαλίζοντάς τους τήν «ἄδειαν», δηλαδή τή βεβαιότητα ὅτι δέν ἔχουν νά φοβηθοῦν τίποτα καί κανέναν.*

Μή τοίνυν μηδ' ἔμ', ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, προῆσθε τούτῳ. Ὁρᾶτε δέ· αὐτίκα δὴ μάλα, ἐπειδὴν ἀναστῆ τὸ δικαστήριον, εἰς ἕκαστος ὑμῶν, ὁ μὲν θᾶπτον ἴσως, ὁ δὲ σχολαίτερον, οἴκαδ' ἕπεισιν οὐδὲν φροντίζων οὐδὲ μεταστρεφόμενος οὐδὲ φοβούμενος, οὔτ' εἰ φίλος οὔτ' εἰ μὴ φίλος αὐτῷ συντεύξεταί τις, οὐδέ γ' εἰ μέγας ἢ μικρός, ἢ ἰσχυρὸς ἢ ἀσθενής, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδέν. Τί δήποτε; Ὅτι τῇ ψυχῇ τοῦτ' οἶδε καὶ θαρρεῖ καὶ πεπίστευκε τῇ πολιτείᾳ, μηδέν' ἔλξιν μηδ' ὕβριεῖν μηδὲ τυπτήσιν. Εἶτ' ἐφ' ἧς ἀδείας αὐτοὶ πορευέσθε, ταύτην οὐ βεβαιώσαντες ἐμοὶ βαδισθε; Καὶ τίني χρῆ με λογισμῷ περιεῖναι ταῦτα παθόντα, εἰ περιόψεσθέ με νῦν ὑμεῖς; Θάρρει νῆ Δία, φήσειέ τις ἄν' οὐ γὰρ ἔτ' οὐδὲν ὕβρισθήσει. Ἐάν δέ, τότ' ὀργιεῖσθε, νῦν ἀφέντες; Μηδαμῶς, ὦ ἄνδρες δικασταί, μὴ προδῶτε μήτ' ἐμέ μήθ' ὑμᾶς αὐτοὺς μήτε τοὺς νόμους. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτ' εἰ θέλοιτε σκοπεῖν καὶ ζητεῖν, τῷ ποτ' εἰσὶν ὑμῶν οἱ αἰε δικάζοντες ἰσχυροὶ καὶ κύριοι τῶν ἐν τῇ πόλει πάντων, ἔάν τε διακοσίους ἔάν τε χιλίους ἔάν θ' ὅποσουσούν ἢ πόλις καθίσῃ, οὔτε τῷ μεθ' ὄπλων εἶναι συντεταγμένοι μόνοι τῶν ἄλλων πολιτῶν, εὖροιτ' ἄν, οὔτε τῷ τὰ σώματ' ἄριστ' ἔχειν καὶ μάλιστ' ἰσχύειν (τοὺς δικάζοντας), οὔτε τῷ τὴν ἡλικίαν εἶναι νεώτατοι, οὔτε τῶν τοιούτων οὐδενί, ἀλλὰ τῷ τοὺς νόμους ἰσχύειν. Ἡ δὲ τῶν νόμων ἰσχὺς τίς ἐστίν; Ἄρ' ἔάν τις ὑμῶν ἀδικούμενος ἀνακράγῃ, προσδραμοῦνται καὶ παρέσονται βοηθοῦντες; Οὐ γράμματα γὰρ γεγραμμέν' ἐστί, καὶ οὐχὶ δύναιντ' ἄν τοῦτο ποιῆσαι. Τίς οὖν ἡ δύναμις αὐτῶν ἐστίν; Ὑμεῖς ἔάν βεβαιῶτ' αὐτοὺς καὶ παρέχητε κυρίους αἰε τῷ δεομένῳ. Οὐκοῦν οἱ νόμοι θ' ὑμῖν εἰσὶν ἰσχυροὶ καὶ ὑμεῖς



τοῖς νόμοις. Δεῖ τοίνυν τούτοις βοηθεῖν ὁμοίως ὥσπερ ἂν αὐτῶ τις ἀδικουμένῳ, καί τὰ τῶν νόμων ἀδικήματα κοινὰ νομίζειν, ἐφ' ὅτου περ ἂν λαμβάνηται, καί μήτε λητουργίας μήτ' ἔλεον μήτ' ἄνδρα μηδένα μήτε τέχνην μηδεμίαν εὐρῆσθαι, δι' ὅτου παραβάς τις τοὺς νόμους οὐ δώσει δίκην.

(Δημοσθ. Κατὰ Μειδίου, 221-225)

### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *προῖμαί* τινά τινι: ἐγκαταλείπω κάποιον στό ἔλεος κάποιου ἄλλου.
- *μή τοίνυν μηδ' ἔμ'...* οὔτε λοιπόν καί ἐμένα (ἐνν. νά ἐγκαταλείψετε στό Μειδία).
- *αὐτίκα δὴ μάλα*: εὐθύς ἀμέσως.
- *ἀνίσταται τὸ δικαστήριον*: λήγει ἡ συνεδρίαση τοῦ δικαστηρίου (κατά λέξη: οἱ δικαστές σηκώνονται γιά νά φύγουν).
- *σχολαίτερον*: συγκρ. βαθμός τοῦ ἐπιρρήματος *σχολαίως* (= ἀργά).
- *μεταστρέφομαι*: γυρίζω γύρω ἀπό τόν ἑαυτό μου (ἐδῶ: γιά νά ἀντιμετωπίσω κάποιο ἐχθρό), ἀλλάζω κατεύθυνση (ἐδῶ: ἀπό φόβο).
- *συντυγχάνω*: συναντῶ τυχαῖα.
- *τί δήποτε (ἤ: δὴ ποτε); Ὅτι...* γιατί λοιπόν; Γιατί...
- *εἶτ' ἐφ' ἧς...* *βαδιεῖσθε*; Ἡ λογική-συντακτική σειρά: *εἶτα (ὕμεις) βαδιεῖσθε οὐ βεβαιώσαντες ἐμοὶ ταύτην (τὴν ἀδειαν) ἐφ' ἧς ἀδείας (ὕμεις) αὐτοὶ πορεύεσθε*;
- *περιεῖναι* τοῦ ῥήματος *περίεμι* = ἐπιζῶ.
- *περιορῶ* τινά: ἀδιαφορῶ γιά κάποιον, τόν περιφρονῶ.
- *τῷ ποτ' εἰσίν*: τὸ τῷ εἶναι δεύτερος τύπος τῆς δοτικῆς ἐνικού τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας *τίς*. Ἡ ἀπάντηση στήν πλάγια ἐρώτηση δίνεται μέ τὰ ἐναρθρα ἀπαρέμφοτα: (οὔτε) *τῷ εἶναι*, (οὔτε) *τῷ ἔχειν καί ἰσχύειν*, (οὔτε) *τῷ εἶναι*, ἀλλά *τῷ ἰσχύειν*.
- *ἡ πόλις καθίζει*: ἡ πόλη διορίζει, τοποθετεῖ.
- *ἰσχύω*: εἶμαι γεμάτος δύναμη.
- *βεβαιῶ* τι: στερεώνω κάτι, τὸ κατοχυρώνω.
- *νόμος κύριος*: νόμος ἔγκυρος.
- *κοινὰ ἐγκλήματα*: δημόσια ἐγκλήματα.
- *ἐφ' ὅτου περ ἂν λαμβάνηται*: ὅπουδήποτε καί ἂν διαπιστωθοῦν. Τό ὅτου εἶναι δεύτερος τύπος τῆς γεν. ἐνικού τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας *ὅστις-ἧτις-ὅ,τι*.
- *δίκην δίδωμι*: τιμωροῦμαι.

## Β' Ασκήσεις. Θέματα για συζήτηση και εργασίες.

1. *Ἀφέντες, προδώτε*· νά γίνει χρονική αντικατάσταση.
2. *Εἶτ' ἐφ' ἧς ἀδείας... τῶ τούς νόμους ἰσχύειν*· νά αναγνωριστοῦν συντακτικῶς οἱ δοτικές.
3. Νά βρεῖτε καί νά ἀξιολογήσετε τίς ἐκφράσεις μέ τίς ὁποῖες ὁ Δημοσθένης ἐξωτερικεύει τήν ἀγωνία πού τόν κατέχει γιά τή σωτηρία του.
4. Σέ κείμενα πού ἔχετε διδαχτεῖ (*Προταγόρα*, *Ἐπιτάφιο* τοῦ Περικλή, *Ἀντιγόνη* κτλ.) νά ἀναζητήσετε μαρτυρίες γιά τή σημασία τῆς ὑπάρξεως καί τῆς τηρήσεως τῶν νόμων.
5. *Οἱ νόμοι θ' ὑμῖν εἰσιν ἰσχυροὶ καί ὑμεῖς τοῖς νόμοις*· νά ἀναπτυχθεῖ τό περιεχόμενο τῆς προτάσεως αὐτῆς.
6. Ἐναφερόμενοι στό περιεχόμενο τοῦ θέματος πού ἐρμηνεύτηκε, νά συζητήσετε τήν ἀκόλουθη φράση τοῦ Αἰσχίνου: «ὅταν διατηρηθῶσιν οἱ νόμοι τῇ πόλει, σφύζεται καί ἡ δημοκρατία» (*Κατά Κτησ.* 6).



### 6. Τό ἀθηναϊκό δαιμόνιο

*Σέ συνέδριο τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης οἱ Κορίνθιοι, φοβεροὶ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων καί ἄμεσα ἐνδιαφερόμενοι γιά τή συντριβή τῆς ναυτικῆς τους δυνάμεως, προσπαθοῦν νά πείσουν τοὺς Σπαρτιάτες νά συγκατατεθοῦν στήν κήρυξη τοῦ πολέμου πού θά μείνει γνωστός ὡς Πελοποννησιακός πόλεμος. Γιά νά κάμψουν τοὺς δισταγμούς τους, στηλιτεύουν τήν ἀναβλητικότητα καί τήν ὄλη συντηρητικότητά τους καί προσπαθοῦν νά κεντρίσουν τή φιλοτιμία τους ἀντιπαράσσοντας στά ἐλαττώματά τους τήν ἀποφασιστικότητα τῶν Ἀθηναίων, τή ροπή τους πρὸς τό καινούριο, τήν ἐπεκτατικὴ τους διάθεση καί τό ριψοκίνδυνο χαρακτῆρα τους.*

Καί ἄμα, εἶπερ τινές καί ἄλλοι, ἄξιοι νομιζομεν εἶναι τοῖς πέλας ψόγον ἐπενεγκεῖν, ἄλλως τε καί μεγάλων τῶν διαφερόντων καθεστῶ-

των, περί ὧν οὐκ αἰσθάνεσθαι ἡμῖν γε δοκεῖτε, οὐδ' ἐκλογίσασθαι πώποτε πρὸς οἴους ὑμῖν Ἀθηναίους ὄντας καὶ ὅσον ὑμῶν καὶ ὡς πᾶν διαφέροντας ὁ ἀγὼν ἔσται. Οἱ μὲν γε νεωτεροποιοὶ καὶ ἐπινοῆσαι ὄξεῖς καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ ἃ ἂν γνῶσιν· ὑμεῖς δὲ τὰ ὑπάρχοντά τε σφάζειν καὶ ἐπιγνῶναι μηδὲν καὶ ἔργῳ οὐδὲ τἀναγκαῖα ἐξικέσθαι. Αὐθις δὲ οἱ μὲν καὶ παρὰ δύναμιν τολμηταὶ καὶ παρὰ γνώμην κινδυνευταὶ καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς εὐέλπιδες· τὸ δὲ ὑμέτερον τῆς τε δυνάμεως ἐνδεᾶ πρᾶξι τῆς τε γνώμης μηδὲ τοῖς βεβαίοις πιστεῦσαι τῶν τε δεινῶν μηδέποτε οἶεσθαι ἀπολυθῆσεσθαι. Καὶ μὴν καὶ ἄοκνοι πρὸς ὑμᾶς μελλητάς καὶ ἀποδημηταὶ πρὸς ἐνδημοτάτους· οἴονται γὰρ οἱ μὲν τῇ ἀπουσίᾳ ἂν τι κτᾶσθαι, ὑμεῖς δὲ τῷ ἐπελθεῖν καὶ τὰ ἐτοῖμα ἂν θλάψαι. Κρατοῦντές τε τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ πλεῖστον ἐξέρχονται καὶ νικῶμενοι ἐπ' ἐλάχιστον ἀναπίπτουσιν. Ἐτι δὲ τοῖς μὲν σώμασιν ἀλλοτριωτάτοις ὑπὲρ τῆς πόλεως χρῶνται, τῇ δὲ γνώμῃ οἰκειοτάτῃ ἔς τὸ πράσσειν τι ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ ἃ μὲν ἂν ἐπινοήσαντες μὴ ἐπεξέλθωσιν, οἰκείων στέρεσθαι ἡγούνται, ἃ δ' ἂν ἐπελθόντες κτήσωνται, ὀλίγα πρὸς τὰ μέλλοντα τυχεῖν πράξαντες. Ἦν δ' ἄρα του καὶ πείρα σφαλῶσιν, ἀντελίσαντες ἄλλα ἐπλήρωσαν τὴν χρείαν· μόνοι γὰρ ἔχουσι τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζουσιν ἃ ἂν ἐπινοήσωσι διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιῆσθαι ὧν ἂν γνῶσιν. Καὶ ταῦτα μετὰ πόνων πάντα καὶ κινδύνων δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος μοχθοῦσι, καὶ ἀπολαύουσιν ἐλάχιστα τῶν ὑπαρχόντων διὰ τὸ αἰεὶ κτᾶσθαι καὶ μῆτε ἑορτὴν ἄλλο τι ἡγεῖσθαι ἢ τὸ τὰ δέοντα πρᾶξι ξυμφορὰν τε οὐχ ἥσσον ἤσυχίαν ἀπράγμονα ἢ ἀσχολίαν ἐπίπονον· ὥστε εἴ τις αὐτοὺς ξυνελὼν φαίη πεφυκέναι ἐπὶ τῷ μῆτε αὐτοὺς ἔχειν ἤσυχίαν μῆτε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἔαν, ὀρθῶς ἂν εἶποι.

(Θουκ. I, 70)

#### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

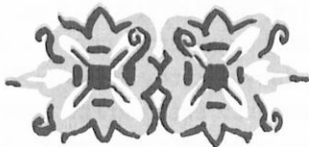
- εἴπερ τις καὶ ἄλλος... εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι· περισσότερο ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλον, περισσότερο ἀπὸ ὁποιοσδήποτε ἄλλους.
- τὰ διαφέροντα καθέστηκε μέγала· τὰ συμφέροντα πού διακυβεύονται εἶναι μέγала.
- πρὸς οἴους... καὶ ὅσον καὶ ὡς... πλάγιες ἐρωτήσεις.
- οὐδέν (μηδέν) ἐπιγινώσκω· δέν ἐφευρίσκω, δέν ἐπινοῶ τίποτα.
- ἐξικνοῦμαι τἀναγκαῖα· ἀνταποκρίνομαι στὰ ἀπαραίτητα, ἱκανοποιῶ τίς στοιχειώδεις ἀνάγκες.

- *παρά γνώμην κινδυνευτής*: αυτός που δείχνεται ριψοκίνδυνος παρά τις αντίθετες υπαγορεύσεις της λογικής.
- *σώζειν...*, *ἐπιγινῶναι...*, *ἐξικέσθαι*: από το έννοούμενο *ὄζειν ἔστε*.
- *ἐν τοῖς κακοῖς εὐέλπιδες*: αισιόδοξοι στις δύσκολες καταστάσεις.
- *πράττω ἐνδεᾶ τῆς δυνάμεως*: πράττω λιγότερα από ὅσα μπορῶ.
- *οὐ πιστεύω τοῖς θεθαίοις τῆς γνώμης*: δέν ἔχω ἐμπιστοσύνη στις ἀσφαλεῖς λύσεις που μου ὑποδεικνύει ἡ λογική.
- *ἄοκνος*: ἀδίστακτος.
- *μελλητής*: αυτός που διαρκῶς ἀναβάλλει.
- *καὶ μὴν... μελλητάς*: ἡ πλήρης πρόταση: *καὶ μὴν ἄοκνοι ('Αθηναῖοί εἰσιν) πρὸς ὑμᾶς (ὄντας) μελλητάς*.
- *τῷ ἐπελθεῖν θλάπτω καὶ τὰ ἐτοῖμα*: ἐπιχειρώντας ἐκστρατεία, θέτω σέ κίνδυνο ἀκόμη καὶ αὐτὰ που ἔχω ἤδη ἀποκτήσει.
- *ἐπ' ἐλάχιστον ἀναπίπτω*: ὑποχωρῶ ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερο.
- *χρῶμαι τῷ σώματι ἀλλοτριωτάτῳ ὑπὲρ τῆς πόλεως*: κατὰ λέξη: γιὰ χάρη τῆς πόλης, μεταχειρίζομαι τὸ σῶμα μου σάν κάτι τὸ πάρα πολὺ ξένο (πρὸς ἐμένα) δηλαδή: γιὰ τὸ συμφέρον τῆς πόλης δέ λογαριάζω τὴ ζωὴ μου.
- *χρῶμαι τῇ γνώμῃ οἰκειοτάτῃ ἐς τὸ πράσσειν τι ὑπὲρ τῆς πόλεως*: κατὰ λέξη: διαφυλάσσω πάρα πολὺ τὴν κριτικὴ μου ἰκανότητα (ἴρα «οὐ χρῶμαι αὐτῇ ἀλλοτριωτάτῃ») γιὰ νὰ κάνω κάτι ὑπὲρ τῆς πόλης: δηλαδή: δέ σκέπτομαι τίποτα ἄλλο παρά μόνο πῶς θὰ ὠφελήσω τὴν πόλη μου.
- *ἐπεξέρχομαί τι*: πετυχαίνω, κατορθώνω κάτι.
- *ἀντελπίζων πληρῶ τὴν χρεῖαν*: καλύπτω τὸ κενὸ στρέφοντας ἀλλοῦ τῖς ἐλπίδες μου.
- *ἔχω τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζω ἃ ἂν ἐπινοήσω*: ὅταν θάζω κάτι στό μυαλό μου, τρέφω γι' αὐτὸ ἐλπίδες σάν νὰ τὸ ἔχω ἤδη ἀποκτήσει.
- *τὴν ἐπιχείρησιν ποιέσθαι ὡν ἂν γινῶσιν*: ἔλξη ἀντί τοῦ: ... *ποιέσθαι (ἐκείνων), ἃ ἂν γινῶσιν*.
- *δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος*: ἀδιάκοπα, στό «διηνεκές τοῦ χρόνου».

### **Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες**

1. *Ἐπενεγκεῖν, ἐπινοῆσαι, οἶεσθαι, ἀπολυθήσεσθαι, τυχεῖν*: νὰ ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ συντακτικὴ ἄποψη.
2. *Παρά δύναμιν, ἐς τὸ πράσσειν, διὰ τὸ ποιέσθαι, ἐπὶ τῷ ἔχειν*: νὰ ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ συντακτικὴ ἄποψη οἱ ἐμπρόθετοι προσδιορισμοί.
3. Νὰ ἐπισημάνετε τὰ παράγωγα ὀνόματα σέ -τής καὶ νὰ δώσετε τὴ σημασία τους.

4. Νά χαρακτηρίσετε τούς Ἀθηναίους σύμφωνα μέ τήν ἀνάλυση τοῦ χαρακτήρα τους, πού ἐπιχειροῦν οἱ Κορίνθιοι.
5. Ὑπάρχουν στοιχεῖα στό κείμενο πού ἐρμηνεύτηκε, τά ὁποῖα νά δικαιολογοῦν τήν πολιτιστική «ἔκρηξη» τοῦ 5. καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα στήν Ἀθήνα;
6. Στούς λόγους τῶν Κορινθίων ἔχουμε ἀντιπαράθεση δύο κόσμων, δύο πολιτισμῶν, δύο νοοτροπιῶν. Νά τίς συγκρίνετε σημεῖο πρὸς σημεῖο (ἀκολουθώντας τό κείμενο) καί νά συζητήσετε στήν τάξη τά συμπεράσματά σας.
7. Ξεκινώντας ἀπό τό κείμενο τοῦ θέματος: α) Νά ἀναζητήσετε ὁμοιότητες, ἀπό τήν ἀποψη τοῦ περιεχομένου, μέ ὅσα λέγει ὁ Περικλῆς στόν Ἐπιτάφιό του· β) Νά δείξετε ἀνὺπάρχον στά λόγια τοῦ Περικλῆ ἔπαινοι γιά τούς Ἀθηναίους πού παρασιωποῦν οἱ Κορίνθιοι.
8. Στούς χαρακτηρισμούς τῶν Κορινθίων ὑπάρχει καί ὁ ἀντίλογος: γιά τόν Ἀριστοφάνη, οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι «ταχύβουλοι» (= παίρνουν ἀποφάσεις γρήγορα) καί «μετάβουλοι» (= ἀλλάζουν τίς ἀποφάσεις τους, ἀφοῦ τίς πάρουν) (Ἀχαρνῆς, 630, 632). Στό κείμενο πού ἐρμηνεύτηκε ὑπάρχουν στοιχεῖα πού θά μπορούσαν, ἔστω καί μερικά, νά δικαιώσουν τόν Ἀριστοφάνη;



## 7. Ἡ προσωπικότητα ἑνός μεγάλου ἡγέτη

Κατά τό τρίτο ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ ἀθηναϊκός δῆμος, κουρασμένος ἀπό τίς ἀντιξοότητες τοῦ πολέμου, ἄρχισε νά στρέφεται ἐναντίον τοῦ Περικλῆ πού εἶχε ἐξωθήσει τά πράγματα σέ ρήξη μέ τή Σπάρτη. Γιά νά δικαιολογήσει τήν πολιτική του καί νά τονώσει τό ἀγωνιστικό φρόνημα τοῦ δήμου, ὁ μέγας πολιτικός συγκάλεσε τήν ἐκκλησία καί ἐκφώνησε λόγο στούς συμπολίτες του – τόν τελευταῖο λόγο πρὶν ἀπό τό θάνατό του, πού συνέβη τό ἴδιο ἔτος (φθινόπωρο τοῦ 429) ἐξαιτίας τοῦ λοιμοῦ.

Ἡ ἀφήγηση τῶν δραματικῶν ἐκείνων περιστατικῶν δίνει στό Θουκυδίδη τήν εὐκαιρία ἑνός εἶδους μνημοσύνου, μέ τό ὁποῖο σκιαγραφεῖ τήν προσωπικότητα τοῦ Ἀθηναίου ἡγέτη, δικαιώνει τήν πολιτική του καί τονίζει πῶς ἡ τελική ἤττα τῆς πόλης ὀφείλεται ὄχι σέ κακοῦς ὑπολογισμούς κατά τήν

ἐναρξῆ τοῦ πολέμου ἀλλὰ στήν ἀνικανότητα καί τήν ἀφροσύνη τῶν διαδόχων τοῦ «πρώτου ἀνδρός».

Τοιαῦτα ὁ Περικλῆς λέγων ἐπειρᾶτο τοὺς Ἀθηναίους τῆς τε ἐπ' αὐτὸν ὀργῆς παραλύειν καί ἀπὸ τῶν παρόντων δεινῶν ἀπάγειν τὴν γνώμην. Οἱ δὲ δημοσίᾳ μὲν τοῖς λόγοις ἀνεπίθειοντο καὶ οὔτε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔτι ἐπεμπον ἕς τε τὸν πόλεμον μᾶλλον ὄρμητο, ἰδίᾳ δὲ τοῖς παθήμασιν ἐλυποῦντο, ὁ μὲν δῆμος ὅτι ἀπ' ἑλασσόνων ὀρμώμενος ἐστέρητο καὶ τούτων, οἱ δὲ δυνατοὶ καλὰ κτήματα κατὰ τὴν χώραν οἰκοδομαίαις τε καὶ πολυτελεσί κατασκευαῖς ἀπολωλεκότες, τὸ δὲ μέγιστον, πόλεμον ἀντ' εἰρήνης ἔχοντες, οὐ μὲντοι πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν πρὶν ἐξημίωσαν χρήμασιν. Ὑστερον δ' αὐθις οὐ πολλῶ, ὅπερ φιλεῖ ὄμιλος ποιεῖν, στρατηγὸν εἴλοντο καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν, ὧν μὲν περὶ τὰ οἰκεῖα ἕκαστος ἡλγει ἀμβλύτεροι ἤδη ὄντες, ὧν δὲ ἡ ξύμπασα πόλις προσεδεῖτο πλείστου ἄξιον νομίζοντες εἶναι. Ὅσον τε γὰρ χρόνον πρῶστη τῆς πόλεως ἐν τῇ εἰρήνῃ, μετρίως ἐξηγεῖτο καὶ ἀσφαλῶς διεφύλαξεν αὐτήν, καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐκείνου μεγίστη, ἐπεὶ τε ὁ πόλεμος κατέστη, ὁ δὲ φαίνεται καὶ ἐν τούτῳ προγνούς τὴν δύναμιν. Ἐπεβίω δὲ δύο ἔτη καὶ μῆνας ἕξ· καὶ ἐπειδὴ ἀπέθανεν, ἐπὶ πλεόν ἔτι ἐγνώσθη ἡ πρόνοια αὐτοῦ ἕς τὸν πόλεμον. Ὁ μὲν γὰρ ἡσυχάζοντάς τε καὶ τὸ ναυτικὸν θεραπεύοντας καὶ ἀρχὴν μὴ ἐπικτωμένους ἐν τῷ πολέμῳ μηδὲ τῇ πόλει κινδυνεύοντας ἔφη περιέσεσθαι· οἱ δὲ ταῦτά τε πάντα ἕς τοῦναντίον ἐπραξαν καὶ ἄλλα ἔξω τοῦ πολέμου δοκοῦντα εἶναι κατὰ τὰς ἰδίας φιλοτιμίας καὶ ἴδια κέρδη κακῶς ἕς τε σφᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐπολίτευσαν, ἃ κατορθούμενα μὲν τοῖς ἰδιώταις τιμὴ καὶ ὠφελία μᾶλλον ἦν, σφαλέντα δὲ τῇ πόλει ἕς τὸν πόλεμον βλάβη καθίστατο. Αἴτιον δ' ἦν ὅτι ἐκεῖνος μὲν δυνατὸς ὧν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος, κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἤγε, διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἕξ οὐ προσηκόντων τὴν δύναμιν πρὸς ἡδονὴν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργὴν τι ἀντειπεῖν. Ὅποτε γοῦν αἰσθητό τι αὐτοὺς παρὰ καιρὸν ὕβρει θαρσοῦντας, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐ ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν. Ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρός ἀρχή. Οἱ δὲ ὕστερον ἴσοι αὐτοὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους ὄντες καὶ ὀρεγόμενοι τοῦ πρώτου ἕκαστος γί-

γενεσθαι ἐτράποντο καθ' ἡδονάς τῷ δήμῳ καὶ τὰ πράγματα ἐνδιδόναι. Ἐξ ὧν ἄλλα τε πολλά, ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἐχούσῃ, ἡμαρτήθη καὶ ὁ ἐς Σικελίαν πλοῦς, ὃς οὐ τοσοῦτον γνώμης ἀμάρτημα ἦν πρὸς οὓς ἐπῆσαν, ὅσον οἱ ἐκπέμψαντες οὐ τὰ πρόσφορα τοῖς οἰχομένοις ἐπιγινώσκοντες, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἰδίας διαβολὰς περὶ τῆς τοῦ δήμου προστασίας τὰ τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀμβλύτερα ἐποίουν καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν πρῶτον ἐν ἀλλήλοις ἐταράχθησαν. Σφαλέντες δ' ἐν Σικελίᾳ ἄλλῃ τε παρασκευῇ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῷ πλείονι μορίῳ καὶ κατὰ τὴν πόλιν ἤδη ἐν στάσει ὄντες ὁμῶς δέκα μὲν ἔτη ἀντεῖχον τοῖς τε πρότερον ὑπάρχουσι πολεμίοις καὶ τοῖς ἀπὸ Σικελίας μετ' αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ἔτι τοῖς πλείοσιν ἀφεστηκόσι, Κύρω τε ὕστερον βασιλέως παιδί προσγενομένῳ, ὃς παρεῖχε χρήματα Πελοποννησίοις ἐς τὸ ναυτικόν· καὶ οὐ πρότερον ἐνέδοσαν ἢ αὐτοὶ ἐν σφίσι κατὰ τὰς ἰδίας διαφορὰς περιπεσόντες ἐσφάλησαν. Τοσοῦτον τῷ Περικλεῖ ἐπερίσσευσε τότε ἀφ' ὧν αὐτὸς προέγνω καὶ πάνυ ἂν ῥαδίως περιγενέσθαι τῶν Πελοποννησίων αὐτῶν τῷ πολέμῳ.

(Θουκ. II, 65)

### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

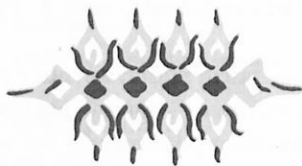
- *παραλύω τινὰ τῆς ὀργῆς*: καταπραυνῶ, μαλακώνω τὴν ὀργή κάποιου.
- *ἀπάγω τὴν γνώμην τινὸς ἀπὸ τινος*: ἀπομακρύνω τὴ σκέψη κάποιου ἀπὸ κάτι.
- *ἀναπεῖθομαι*: ἀλλάζω γνώμη.
- *ἀπ' ἐλασσόνων ὀρμώμενος ἐστέρητο καὶ τούτων*: ἐνὼ στὴν ἀρχὴ διέθετε λιγότερα (συγκριτικά) ἀγαθὰ, (στὴ συνέχεια) στερήθηκε ἀκόμη καὶ αὐτὰ.
- *οἱ δυνατοί*: οἱ πλοῦστοι.
- *ζημιῶ τινὰ χρήμασι*: τιμωρῶ κάποιον μὲ πρόστιμο.
- *ὄπερ φιλεῖ ὁμιλος ποιεῖν*: πράγμα πού ὁ λαὸς συνηθίζει νὰ κάνει.
- *ὧν μὲν περὶ τὰ οἰκεία ἕκαστος ἤλγει ἀμβλύτεροι ὄντες*: ἐπειδὴ ἦταν λιγότερο ἐντονος ὁ πόνος τους γιὰ τὰ ἀτομικά τους παθήματα.
- *μετρίως ἐξηγεῖτο τῆς πόλεως*: κυβερνοῦσε τὴν πόλιν μὲ σύνεση.
- *ὁ δὲ φαίνεται καὶ ἐν τούτῳ προγνοῦς τὴν δύναμιν τῆς πόλεως*: αὐτὸς (ἐνν. ὁ Περικλῆς) φαίνεται ὅτι καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση (δηλ. τὸν πόλεμο) ἐκτίμησε ἀπὸ πρὶν σωστά τὴ δύναμη τῆς πόλης.
- *ἐπὶ πλέον ἔτι ἐγνώσθη ἡ πρόνοια αὐτοῦ ἐς τὸν πόλεμον*: ἀκόμη περισσότερο ἀποδείχθηκε ἡ ὀρθότητα τῶν προβλέψεών του σχετικά μὲ τὸν πόλεμο.

- *ἡσυχάζοντας*: ἂν μείνουν ἡσυχοί, ἂν δὲν ἀναλάβουν δηλαδή ἀποφασιστική ἐπιθετική ἐνέργεια (ἀλλὰ κατατρίβουν ἀπλῶς τὸν ἀντίπαλο).
- *περιέεσθαι*, τοῦ περιεῖμι: ὑπερτερῶ, νικῶ.
- *τῇ πόλει* δοτική ἀντιχαριστική, ἐξαρτώμενη ἀπὸ τὸ *κινδυνεύοντας*.
- *ἔξω τοῦ πολέμου*. ἄσχετα μὲ τὸν πόλεμο. Ἐννοεῖ ἐκστρατείες τῶν Ἀθηναίων ὅπως ἐκείνη ἐναντίον τῆς Μήλου, πού σέ τίποτα δὲν ἦταν δυνατόν νά ὠφελήσουν στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης.
- *φιλοτιμίαι*: φιλοδοξίες.
- *κακῶς ἐπολίτευσαν ἐς σφᾶς αὐτοῦς*: ἄσκησαν κακή πολιτική γιὰ τὴν πόλη.
- *δυνατός τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ*: ἄσκούσε μεγάλη ἐπιρροή πού πῆγαζε καὶ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του καὶ ἀπὸ τὴν ἰσχυρή του διάνοια.
- *χρημάτων διαφανῶς ἀδωρότατος*: κατὰ κοινὴ παραδοχὴ ἀδιάφθορος ἀπὸ χρήματα.
- *κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως*: ἐξουσίαζε τὸ λαὸ χωρὶς νά τὸν καταπιέζει (μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ λαοῦ).
- *διὰ τὸ μὴ κτώμενος... ἀντειπεῖν*: γιὰτὶ δὲ μίλουσε γιὰ νά τοὺς εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ κατεῖχε τὴν (πολιτικὴ) δύναμη μὲ ἀθέμιτα μέσα, ἀλλὰ μπορούσε νά τοὺς ἀντιταχθεῖ ἀκόμη καὶ ἂν προκαλοῦσε τὴν ὀργή τους, ἐπειδὴ κατεῖχε τὴ δύναμη λόγω τῆς ἐκτιμήσεως πού τοῦ ἔτρεφαν.
- *κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι*: τοὺς ἐνέπνευε φόβο.
- *ἐτρέποντο καθ' ἡδονὰς τῷ δήμῳ καὶ τὰ πράγματα ἐνδιδόναι*: ρίχτηκαν στὴν ἐπιτέλεση πράξεων πού εὐχαριστοῦσαν τὸ δῆμο καὶ μὲ θυσία ἀκόμη καὶ τῶν δημόσιων ὑποθέσεων (στὶς ὀρέξεις τους).
- *ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἔχουση*: ὅπως εἶναι φυσικό σέ μεγάλη πόλη πού ἀσκεῖ ἡγεμονία.
- *ἀμάρτημα γνώμης*: κακὸς ὑπολογισμὸς.
- *ἐπιγινώσκω*: κρίνω, ἀποφασίζω.
- *κατὰ τὰς ἰδίας διαβολάς*: ἐξαιτίας τῶν προσωπικῶν τους ραδιουργιῶν.
- *τὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ... ἐταράχθησαν*: καὶ τὴ μαχητικότητα τοῦ στρατοῦ μείωσαν καὶ γιὰ πρώτη φορὰ προκλήθηκε στὴν πόλη ἐμφύλια διαμάχη.
- *ἀντειχον τοῖς πολεμίοις*: ἀντιμετώπιζαν τοὺς ἐχθρούς.
- *ἐνδίδωμι* (ἐδῶ): ὑποκύπτω.
- *ἴδιαι διαφοραί*: προσωπικὲς διενέξεις, διχόνοιες.
- *τοσοῦτον... προέγνων*: τόσο ἐπάρκεια δυνάμεως ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου, ὥστε ὁ Περικλῆς νά ὑποστηρίξει.
- *Πελοποννησίων αὐτῶν*: τῶν ἰδίων τῶν Πελοποννησίων (δηλαδή τῶν Πελοποννησίων μόνων τους, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν Περσῶν, τῶν Συρακοσίων κτλ.).



## Β' Θέματα για συζήτηση και εργασίες

1. 'Η προσωπικότητα και οι αρχές του Περικλή ως πολιτικού ηγέτη.
2. Ποιά είναι η τακτική που ακολούθησε ο Περικλής στον Πελοποννησιακό πόλεμο και ποιά η τακτική των διαδόχων του; Που όφείλεται η όρθότητα της δικής του τακτικής και οι καταστρεπτικές συνέπειες της τακτικής των διαδόχων του;
3. Πώς θα μπορούσατε να χαρακτηρίσετε: α) τους πολιτικούς που διαδέχτηκαν τον Περικλή και β) τον άθηναϊκό δήμο, σύμφωνα με τις αναλύσεις του Θουκυδίδη;
4. 'Εγένετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή'· να αναζητήσετε στην ένότητα στοιχεία που να δείχνουν ότι τό πολίτευμα τῆς Ἀθήνας, καί όταν ἀκόμη κυριαρχούσε πολιτικά ὁ Περικλῆς, ἦταν δημοκρατία «ἔργῳ», ὄχι «λόγῳ».
5. Ὑπάρχουν στοιχεία στό κείμενο που να πείθουν ότι ὁ Περικλῆς ἦταν, ἔκτός ἀπό σπουδαῖος πολιτικός, καί παιδαγωγός τοῦ λαοῦ του;
6. Που φαίνεται καί πώς ἐξηγεῖται ὁ θαυμασμός τοῦ Θουκυδίδη πρὸς τήν πατρίδα του, τήν Ἀθήνα;
7. Ὁ Θουκυδίδης ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὅπως αὐτή ἐξελιχθηκε ὡς τό 411, ἀλλά πέθανε πολύ ἀργότερα. Ὑπάρχουν στην ένότητα στοιχεία που να πείθουν ότι εἶδε τό τέλος ἐκείνου τοῦ πολέμου;



## 8. Φύση, ἔμπειρία καί παιδεία

Στήν Ἀθήνα ὁ νόμος προέβλεπε τήν ἀνάθεση σέ πλούσιους πολίτες ὀρισμένων μεγάλων δημόσιων δαπανῶν ὅπως ἡ χορηγία καί ἡ τριηραρχία. Ὅταν οἱ ἐπιβαρυνόμενοι πολίτες νόμιζαν ότι ἀδικοῦνται, εἶχαν τό δικαίωμα να ὑποδείξουν ἄλλο συμπολίτη τους, πλουσιότερο ἀπό αὐτούς, ὁπότε ὁ τελευταῖος ἦταν ὑποχρεωμένος ἢ να ἀναλάβει ὁ ἴδιος τή δαπάνη ἢ να ἀνταλλάξει τήν περιουσία του μέ τόν ἐνιστάμενο (ἀντίδοσις). Ὁ Ἰσοκράτης εἶχε προκληθεῖ σέ ἀντίδοση ἀπό κάποιον Λυσιμάχο. Γράφοντας μέ αὐτή τήν εὐκαιρία, σέ ἡλικία 82 ἐτῶν, τόν «Περί Ἀντιδόσεως» λόγο του, ὁ ρήτορας παίρνει ἀφορμή ἀπό τίς ἐναντίον του διαβολές τοῦ Λυσιμάχου γιά να

*κάνει έπαινο τής ζωής του. Στο απόσπασμα πού ακολουθεί ό Ίσοκράτης μιλάει γιά τή μάθηση γενικά και τούς παράγοντες πού τήν καθορίζουν. Εϊδικότερα κάνει λόγο γιά τή ρητορική τέχνη και τίς προϋποθέσεις γιά τήν απόκτηση και τήν άσκησή της.*

‘Ο μέν ούν τύπος τής φιλοσοφίας τοιούτός τίς έστιν· ήγούμαι δ’ ύμās μάλλον άν έτι καταμαθειν τήν δύναμιν αὐτής, εϊ διέλθοιμι τās ύποσχέσεις ής ποιούμεθα πρός τούς πλησιάζειν ήμϊν βουλομένους. Λέγομεν γάρ ώς δεϊ τούς μέλλοντας διοίσειν ή περι τούς λόγους ή περι τās πράξεις ή περι τās άλλας έργασιας πρώτον μέν πρός τούτο πεφυκέναι καλώς, πρός ό άν προηρημένοι τυγχάνωσιν, έπειτα παιδευθηναι και λαθειν τήν έπιστήμην, ήτις άν ή περι εκάστου, τρίτον έντριβείς γενέσθαι και γυμνασθηναι περι τήν χρείαν και τήν έμπειριαν αὐτών· εκ τούτων γάρ έν άπάσαις ταϊς έργασιαϊς τελείους γίγνεσθαι και πολύ διαφέροντας τών άλλων. Εϊναι δέ τούτων προσήκον εκάτέροις, τοϊς τε διδάσκουσι και τοϊς μανθάνουσιν, ίδιον μέν τοϊς μέν εισενέγκασθαι τήν φύσιν οϊαν δεϊ, τοϊς δέ δύνασθαι παιδεύσαι τούς τοιούτους, κοινόν δ’ άμφοτέρων τó περι τήν έμπειριαν γυμνάσιον· δεϊν γάρ τούς μέν έπιμελώς έπιστατήσαι τοϊς παιδευομένοις, τούς δ’ έγκρατώς έμμεϊναι τοϊς προσταττομένοις.

Ταῦτα μέν ούν έστιν ά κατά πασών λέγομεν τών τεχνών· εϊ δέ δή τις άφέμενος τών άλλων έροϊτό με τί τούτων μεγίστην έχει δύναμιν πρός τήν τών λόγων παιδείαν, άποκριναιμήν άν ότι τó τής φύσεως άνυέρβλητόν έστι και πολύ πάντων διαφέρει· τόν γάρ έχοντα τήν μέν ψυχήν εύρειν και μαθειν και πονήσαι και μνημονεύσαι δυναμένην, τήν δέ φωνήν και τήν τοῦ στόματος σαφήνειαν τοιαύτην ώστε μη μόνοις τοϊς λεγομένοις αλλά και ταϊς τούτων εύαρμοστίαις συμπείθειν τούς άκούοντας, έτι δέ τήν τόλμαν μη τήν άναισχυντίας σημείον γιγνομένην, αλλά τήν μετά σωφροσύνης οὔτω παρασκευάζουσιν τήν ψυχήν ώστε μηδέν ήττον θαρρεϊν έν δή πāσι τοϊς πολίταις τούς λόγους ποιούμενον ή πρός αὐτόν διανοούμενον, τίς οὐκ οϊδεν ότι τυχάν ό τοιούτος παιδείας μη τής άπηκριβωμένης, αλλά τής έπιπολαίου και πāσι κοινής, τοιούτος άν εϊη ρήτωρ οϊος οὐκ οϊδ’ εϊ τίς τών Έλλήνων γέγονεν; Και μέν δή κάκεινους ίσμεν, τούς καταδεεστέραν μέν τούτων τήν φύσιν έχοντας, ταϊς δ’ έμπειρίαϊς και ταϊς έπιμελείαις προέχοντας, ότι γίγονται κρείττους οὔ μόνον αὐτών αλλά και τών εὔ μέν πεφυκότων λιαν δ’ αὐτών

κατημεληκότων· ὥσθ' ἑκάτερόν τε τούτων δεινὸν ἂν καὶ λέγειν καὶ πράττειν ποιήσῃεν, ἀμφοτέρὰ τε γενόμενα περὶ τὸν αὐτὸν ἀνυπέμβλητον ἂν τοῖς ἄλλοις ἀποτελέσειεν.

Περὶ μὲν οὖν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας ταῦτα γινώσκω· περὶ δὲ τῆς παιδείας οὐκ ἔχω τοιοῦτον λόγον εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ὁμοίαν οὔτε παραπλησίαν ἔχει τούτοις τὴν δύναμιν. Εἰ γάρ τις διακούσειεν ἅπαντα τὰ περὶ τοὺς λόγους καὶ διακριθῶσθαι μᾶλλον τῶν ἄλλων, λόγων μὲν ποιητῆς τυχὸν ἂν χαριέστερος γένοιτο τῶν πολλῶν, εἰς ὄχλον δὲ καταστάς, τούτου μόνον ἀποστερηθεῖς, τοῦ τολμᾶν, οὐδ' ἂν φθέγξασθαι δυνηθείη.

(Ἴσοκράτης *Περὶ Ἀντιδόσεως*, 186-192)

#### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- οἱ πλησιάζειν βουλόμενοι· οἱ μαθητές.
- πεφουκέναι..., παιδευθῆναι..., ἐντριβεῖς γενέσθαι· παράγοντες τῆς ἀγωγῆς εἶναι κατὰ τὸν Ἴσοκράτη ἢ φύση (ἐμφυτές καταβολές), ἢ ἐκπαίδευση καὶ ἢ πείρα.
- γίγνεσθαι... εἶναι· εἰδικὸ ἀπαρέμφατο (ἀπὸ τοῦ λέγομεν).
- δύνασθαι παιδεῦσαι τοὺς τοιοῦτους· γιατί ἡ παιδαγωγικὴ ἱκανότητα δὲν ὑπάρχει σέ ὄλους.
- ἐγκρατῶς ἐμμένω· συμμορφώνομαι ἀπόλυτα.
- τούτων· γενικὴ διαιρητικὴ στοῦ ἐκατέρου.
- τοῖς τε διδάσκουσι καὶ τοῖς μανθάνουσι – τοῖς μὲν εἰσενέγκασθαι... τοῖς δὲ δύνασθαι· σχῆμα χιαστό.
- ἡ τῶν λόγων παιδεία· ἡ ρητορικὴ μόρφωση.
- στόμα· λόγος (μετωνυμία).
- εὐάρμοστία· ἁρμονικὴ ἄρθρωση.
- τυχόν· ὑποθετικὴ μετοχή (εἰ τύχοι, ἀπόδ. εἴη ἂν).
- ἀηκριβωμένη παιδεία· ἐκπαίδευση συστηματικὴ καὶ σὲ βάθος, ἐκπαίδευση μὲ ἀξιῶσεις.
- δεινόν· κατηγορούμενο στοῦ ἐννοούμενου ἀντικείμενου τοῦ ποιήσῃεν ἂν, ἄνθρωπον.
- καὶ λέγειν καὶ πράττειν· ἀπαρέμφατα τῆς ἀναφορᾶς στοῦ δεινόν.
- γενόμενα· ὑποθετικὴ μετοχή (εἰ γένοιτο – ἀποτελέσειεν ἂν).
- διακριθῶμαι· γνωρίζω μὲ ἀκρίβεια.

- καθίσταται εἰς ὄχλον ἐμφανίζομαι μπροστά στο λαό.
- οὐδ' ἂν φθέγγασθαι δυνηθείη· ὁ Ἴσοκράτης ἀρνεῖται στήν ἀγωγή κάθε δύναμη σέ περιπτώσεις σοβαρῶν φυσικῶν ἐλαττωμάτων, ὅπως π.χ. ἡ ἔλλειψη τόλμης. Βέβαια ἄλλοι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Πλούταρχος, προβάλλουν τήν παντοδυναμία τῆς ἀγωγῆς, ἀλλά ἀναφέρονται κυρίως σέ θέματα ἠθικῆς ἀρετῆς καί ὄχι στήν ἀπόκτηση ἡγετικῶν προσόντων, μέ τά ὁποῖα σχετίζεται ἡ ρητορική ἰκανότητα.

### **Β' Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες**

1. Μέ ποῖο ἐπιχείρημα προσπαθεῖ ὁ Ἴσοκράτης νά ἀποδείξει τήν ὑπεροχή τῆς φύσης «πρός τήν τῶν λόγων παιδείαν»;
2. Ποιά εἶναι ἡ διαφορά μεταξύ «ἐμπειρίας» καί «παιδείας» γιά τόν Ἴσοκράτη, σύμφωνα μέ ὅσα λέγει στό κείμενο πού ἐρμηνεύτηκε;



### **9. Ἕνα ἀμείλικτο κατηγορητήριο**

*Ὁ «Κατά Ἐρατοσθένους» λόγος τοῦ Λυσία παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά δύο λόγους: α) Γιατί εἶναι ὁ μόνος λόγος πού ἀπαγγέλλθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν ρήτορα στό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας, τό 403 π.Χ., ἐνῶ οἱ ἄλλοι λόγοι τοῦ ἀπαγγέλλονταν ἀπό τούς πελάτες του, γιά λογαριασμό τῶν ὁποίων τούς ἔγραφε, καί β) Γιατί ἀποτελεῖ πολύτιμη ἱστορική πηγή γιά τήν ἐποχή τῆς τυραννίας τῶν Τριάκοντα.*

*Ὁ Ἐρατοσθένης εἶναι ἕνας ἀπό τούς Τριάκοντα – μετριοπαθῆς ὡστόσο–, τόν ὁποῖο μῆνυσε ὁ Λυσίας ὡς φονιά τῶν ἀδερφοῦ του. Στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ καί πού βρίσκεται πρὸς τό τέλος τοῦ λόγου, ὁ ρήτορας, διεκτραγωδώντας τά ἐγκλήματα τῶν Τριάκοντα, προσπαθεῖ νά ἀποτρέψει τό ἐνδεχόμενο νά ἀθωωθεί ὁ κατηγορούμενος.*

Βούλομαι δὲ ὀλίγα ἑκατέρους ἀναμνήσας καταβαίνειν, τοὺς τε ἐξ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ Πειραιῶς, ἵνα τὰς ὑμῖν διὰ τούτων γεγενημένας συμφορὰς παραδείγματα ἔχοντες τὴν ψῆφον φέρητε. Καὶ πρῶτον μὲν ὅσοι ἐξ ἄστεως ἐστε, σκέψασθε ὅτι ὑπὸ τούτων οὕτω σφόδρα ἤρχεσθε ὥστε ἀδελφοῖς καὶ υἱεῖς καὶ πολίταις ἠναγκάζεσθε πολεμεῖν τοιοῦτον πόλεμον, ἐν ᾧ ἡττηθέντες μὲν τοῖς νικήσασι τὸ ἴσον ἔχετε, νικήσαντες δ' ἂν τοῦτοις ἐδουλεύετε. Καὶ τοὺς ἰδίους οἴκους οὗτοι μὲν ἂν ἐκ τῶν πραγμάτων μεγάλους ἐκτήσαντο, ὑμεῖς δὲ διὰ τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἐλάττους ἔχετε· συνωφελεῖσθαι μὲν γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἤξιουν, συνδιαβάλλεσθαι δ' ἠνάγκαζον, εἰς τοσοῦτον ὑπεροψίας ἐλθόντες ὥστε οὐ τῶν ἀγαθῶν κοινούμενοι πιστοὺς ὑμᾶς ἐκτῶντο, ἀλλὰ τῶν ὄνειδῶν μεταδιδόντες εὖνους φόντο εἶναι. Ἄνθ' ὧν ὑμεῖς νῦν ἐν τῷ θαρραλέῳ ὄντες, καθ' ὅσον δύνασθε, καὶ ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐκ Πειραιῶς τιμωρήσασθε, ἐνθυμηθέντες μὲν ὅτι ὑπὸ τούτων πονηροτάτων ὄντων ἤρχεσθε, ἐνθυμηθέντες δὲ ὅτι μετ' ἀνδρῶν νῦν ἀρίστων πολιτεύεσθε καὶ τοῖς πολεμίοις μάχεσθε καὶ περὶ τῆς πόλεως βουλευέσθε, ἀναμνησθέντες δὲ τῶν ἐπικούρων, οὓς οὗτοι φύλακας τῆς σφετέρας ἀρχῆς καὶ τῆς ὑμετέρας δουλείας εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατέστησαν. Καὶ πρὸς ὑμᾶς μὲν ἔτι πολλῶν ὄντων εἰπεῖν τοσαῦτα λέγω. Ὅσοι δ' ἐκ Πειραιῶς ἐστε, πρῶτον μὲν τῶν ὄπλων ἀναμνήσθητε, ὅτι πολλὰς μάχας ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ μαχεσάμενοι οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀλλ' ὑπὸ τούτων εἰρήνης οὔσης ἀφηρέθητε τὰ ὄπλα, ἐπειθ' ὅτι ἐξεκηρύχθητε μὲν ἐκ τῆς πόλεως, ἦν ὑμῖν οἱ πατέρες παρέδοσαν, φεύγοντας δὲ ὑμᾶς ἐκ τῶν πόλεων ἐξητοῦντο. Ἄνθ' ὧν ὀργίσθητε μὲν ὥσπερ ὅτ' ἐφεύγετε, ἀναμνήσθητε δὲ καὶ τῶν ἄλλων κακῶν ἃ πεπόνθατε ὑπ' αὐτῶν, οἱ τοὺς μὲν ἐκ τῆς ἀγορᾶς τοὺς δ' ἐκ τῶν ἱερῶν συναρπάζοντες βιαίως ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ ἀπὸ τέκνων καὶ γονέων καὶ γυναικῶν ἀφέλκοντες φονέας αὐτῶν ἠνάγκασαν γενέσθαι καὶ οὐδὲ ταφῆς τῆς νομιζομένης εἶασαν τυχεῖν, ἡγούμενοι τὴν αὐτῶν ἀρχὴν βεβαιοτέραν εἶναι τῆς παρά τῶν θεῶν τιμωρίας. Ὅσοι δὲ τὸν θάνατον διέφυγον, πολλαχοῦ κινδυνεύσαντες καὶ εἰς πολλὰς πόλεις πλανηθέντες καὶ πανταχόθεν ἐκκηρυττόμενοι, ἐνδεεῖς ὄντες τῶν ἐπιτηδείων, οἱ μὲν ἐν πολεμίᾳ τῇ πατρίδι τοὺς παῖδας καταλιπόντες, οἱ δ' ἐν ξένη γῆ, πολλῶν ἐναντιουμένων ἤλθετε εἰς τὸν Πειραιᾶ.

(Λυσία, Κατὰ Ἐρατοσθένους, 92-97)

## Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *καταβαίνω* καταβαίνω ἀπό τό βῆμα (ἀφού τελειώσω τό λόγο μου).
- *οἱ ἐξ ἄστεως* ἡ παράταξη τῆς πόλης. Πρόκειται γιά τούς Ἴ�θηναίους πού ἔμειναν στήν πόλη στίς ἡμέρες τῶν Τριάκοντα, τούς ὁποίους, θέλοντας καί μή, ὑπηρέτησαν.
- *οἱ ἐκ Πειραιῶς* οἱ δημοκρατικοί πού εἶχαν καταφύγει στόν Πειραιά καί εἶχαν ἔνοθεϊ μέ τό Θρασύβουλο.
- *σφόδρα ἄρχομαι* καταπιέζομαι ὡς πολίτης.
- *ύέσι* τριτόκλιτος τύπος τοῦ δευτερόκλιτου ὁ *υἰός*.
- *ἡττηθέντες* ἔνδοτική μετοχή.
- *τοῖς νικήσασι τό ἴσον ἔχετε* βρῖσκεστε στήν ἴδια μοῖρα, ἔχετε τά ἴδια δικαιώματα μέ τούς νικητές (γιατί αὐτοί σᾶς ἀμνήστευσαν).
- *ὁ ἴδιος οἶκος* ἡ προσωπική περιουσία.
- *συνδιαβάλλεσθαι ἡνάγκαζον* σᾶς ἀνάγκαζαν νά κατηγορεῖσθε ὡς συνένοχοί τους.
- *τῶν ἀγαθῶν κοινοῦμαι* μοιράζομαι μέ κάποιον τά ἀγαθά.
- *τῶν ὀνειδῶν μεταδίδωμι* κάνω κάποιον συμμέτοχο στίς ντροπές μου.
- *ἀνθ' ὧν* (γιατί νά πάρετε ἐκδίκηση) γιά δλα αὐτά...
- *ἐν τῷ θαλαῒῳ εἰμί* βρίσκομαι σέ ἀσφάλεια, δέν ἔχω νά φοβηθῶ τίποτα.
- *τιμωρήσασθε* ἔννοεῖται, αὐτοῦς. *Τιμωροῦμαι* τινα = τιμωρῶ κάποιον (γιατί ἐκδίκηση), ἐνῶ *τιμωρῶ* τινι = βοηθῶ κάποιον.
- *ἐνθυμοῦμαι* λαμβάνω ὑπόψη μου.
- *πολιτεύομαι* ζῶ ὡς πολίτης.
- *περί τῆς πόλεως βουλευομαι* ἀποφασίζω γιά τά συμφέροντα τῆς πόλης.
- *ἐπίκουροι* ἐπτακόσιοι μισθοφόροι φρουροί πού οἱ Τριάκοντα, γιά νά στερεώσουν τήν κυριαρχία τους, εἶχαν ἐγκαταστήσει στήν Ἀκρόπολη.
- *φεύγω* ἐξορίζομαι. *Φεύγοντας ὑμᾶς ἐζητοῦντο* σᾶς ζητοῦσαν ἐνῶ εἶχατε διαφύγει (ἀπαιτοῦσαν ἀπό τίς ξένες πόλεις, ὅπου εἶχατε καταφύγει, νά σᾶς ἐκδώσουν).
- *ἐκ τῶν ἱερῶν* ὅταν οἱ Τριάκοντα ἄρχισαν τίς διώξεις καί τά ἐγκλήματα, πολλοί δημοκρατικοί ζητοῦσαν μάταια καταφύγιο στούς βωμούς τῆς ἀγορᾶς καί στούς ναοῦς.
- *φονέας αὐτῶν ἡνάγκασαν γενέσθαι* τούς ἀνάγκασαν νά αυτοκτονήσουν.
- *ἐνδεής εἰμι τῶν ἐπιτηδείων* στεροῦμαι τά ἀναγκαῖα.

## Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες

1. *Νικήσαντες δ' ἂν τούτοις ἐδουλεύετε* νά ἀναλυθεῖ ἡ μετοχή καί νά χαρακτηριστεῖ ὁ

ύποθετικός λόγος πού θά προκύψει.

2. *Ειρήνης ούσης*: νά προσδιοριστεί συντακτικώς ή μετοχή.
3. *Συνδιαβάλλεσθαι, κατέστησαν, ἀφηρέθησαν, καταλιπόντες*: νά γίνει χρονική άντικατάσταση σέ όλες τίς φωνές.
4. Ποιά επιχειρήματα άφορούν τούς «έξ άστεως» και ποιά τούς «έκ Πειραιώς»; Νά τά άπαριθμήσετε και νά χαρακτηρίσετε, γενικά, τά πρώτα και τά δεύτερα.
5. Νά μελετήσετε πώς χρησιμοποιείται ή άντίθεση ως μέσο επιτάσεως τής ενάργειας τών επιχειρημάτων.
6. Νά αξιολογήσετε τίς ψυχολογικές ικανότητες του Λυσία, καθώς προσπαθει νά στρέψει τούς «έξ άστεως» ενάντιον του κατηγορουμένου.
7. Νά συγκρίνετε τίς άθαιρεσίες τών Τριάκοντα, όπως εκτίθενται στο κείμενο που έρμηνεύτηκε με τίς άθαιρεσίες που περιγράφονται στο κείμενο από τά *Έλληνικά* του Ξενοφώντα (σελ. 42) και νά καταλήξετε σε συμπεράσματα.



## 10. Από την πόλη-κράτος στο πανελλήνιο ιδεώδες

*Ο βασιλιάς τής Σπάρτης Άγησίλαος (442-358 π.Χ.) υπήρξε μιά μεγάλη φυσιογνωμία του άρχαίου έλληνικού κόσμου, με φιλελεύθερες άρχές και πανελλήνια ιδεώδη. Ο Ξενοφών τον γνώρισε από κοντά και θαύμασε τίς ικανότητες και τό ήθος του, τά όποια εξαίρει στο έργο του Άγησίλαος. Στο κείμενο που ακολουθεί, ό ενγενικός εκείνος βασιλιάς δίνει χαρακτηριστικά δείγματα τής ενρύτητας του πνεύματός του, που του επέτρεπε, ξεπερνώντας τά στενά πλαίσια τής πόλης-κράτους, νά σκέπτεται ως Έλληνας και που τον άνέδειξε πρόδρομο του Μεγάλου Άλεξάνδρου.*

“Ως γε μίν φιλόπολις ήν καθ' έν μέν έκαστον μακρόν άν είη γράφειν· οϊομαι γάρ ουδέν είναι τών πεπραγμένων αυτώ ό,τι ουκ είς τουτο συντείνει. “Ως δ' έν βραχεί είπειν, άπαντες επιστάμεθα ότι Άγη-

σίλαος, ὅπου ᾤετο τὴν πατρίδα τι ὠφελήσκειν οὐ πόνων ὑφίετο, οὐ κινδύνων ἀφίστατο, οὐ χρημάτων ἐφείδετο, οὐ σῶμα, οὐ γῆρας προὔφασίζετο, ἀλλὰ καὶ βασιλέως ἀγαθοῦ τοῦτο ἔργον ἐνόμιζε τὸ τοὺς ἀρχομένους ὡς πλεῖστα ἀγαθὰ ποιεῖν. Ἐν τοῖς μεγίστοις δὲ ὠφελήμασι τῆς πατρίδος καὶ τότε ἐγὼ τίθημι αὐτοῦ ὅτι δυνατώτατος ὢν ἐν τῇ πόλει φανερός ἦν μάλιστα τοῖς νόμοις λατρεύων. Τίς γὰρ ἂν ἠθέλησεν ἀπειθεῖν ὄρων τὸν βασιλέα πειθόμενον; Τίς δ' ἂν ἠγούμενος μειονεκτεῖν νεώτερόν τι ἐπεχείρησε ποιεῖν εἰδὼς τὸν βασιλέα νομίμως καὶ τὸ κρατεῖσθαι φέροντα; Ὅς καὶ πρὸς τοὺς διαφόρους ἐν τῇ πόλει ὡσπερ πατὴρ πρὸς παῖδας προσεφέρετο. Ἐλοιδορεῖτο μὲν γὰρ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, ἐτίμα δ' εἴ τι καλὸν πράττειεν, παρίστατο δ' εἴ τις συμφορά συμβαίνοι, ἐχθρὸν μὲν οὐδένα ἠγούμενος πολίτην, ἐπαινεῖν δὲ πάντας ἐθέλων, σώζεσθαι δὲ πάντας κέρδος νομίζων, ζημίαν δὲ θεβεις εἰ καὶ ὁ μικροῦ ἄξιος ἀπόλοιτο· εἰ δ' ἐν τοῖς νόμοις ἠρεμοῦντες διαμένοιεν, δῆλος ἦν εὐδαίμονα μὲν αἰεὶ ἔσεσθαι τὴν πατρίδα λογιζόμενος, ἰσχυράν δὲ τότε ὅταν οἱ Ἕλληνας σωφρονῶσιν. Εἴ γε μὴν αὐτὸ καλὸν Ἕλληνα ὄντα φιλέλληνα εἶναι, τίνα τις εἶδεν ἄλλον στρατηγὸν ἢ πόλιν οὐκ ἐθέλοντα αἰρεῖν, ὅταν οἴηται πορθήσειν, ἢ συμφορὰν νομίζοντα τὸ νικᾶν ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας πολέμῳ; Ἐκεῖνος τοίνυν, ἀγγελίας μὲν ἐλθούσης αὐτῷ ὡς ἐν τῇ ἐν Κορίνθῳ μάχῃ ὀκτώ μὲν Λακεδαιμονίων, ἐγγὺς δὲ μύριοι τῶν πολεμίων τεθναῖεν, οὐκ ἐφησθεῖς φανερός ἐγένετο, ἀλλ' εἶπεν ἄρα, Φεῦ σου, ὦ Ἕλλάς, ὁπότε οἱ νῦν τεθνηκότες ἱκανοὶ ἦσαν ζῶντες νικᾶν μαχόμενοι πάντας τοὺς βαρβάρους. Κορινθίων γε μὴν τῶν φευγόντων λεγόντων ὅτι ἐνδιδοῖτο αὐτοῖς ἡ πόλις, καὶ μηχανάς ἐπιδεικνύντων αἰς πάντως ἠλπίζον ἐλεῖν τὰ τείχη, οὐκ ἠθελε προσβάλλειν, λέγων ὅτι οὐκ ἀνδραποδίζεσθαι δεοὶ Ἑλληνίδας πόλεις ἀλλὰ σωφρονίζειν. Εἰ δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἔφη, ἡμῶν αὐτῶν ἀφανιοῦμεν, ὄραν χρὴ μὴ οὐδ' ἐξομεν μεθ' ὅτου τῶν βαρβάρων κρατήσομεν. Εἰ δ' αὐτὸ καλὸν καὶ μισοπέρσιν εἶναι, ὅτι καὶ ὁ πάλα ἐξεστράτευσεν ὡς δουλωσόμενος τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ νῦν συμμαχεῖ μὲν τούτοις μεθ' ὁποτέρων ἂν οἴηται μείζω βλάψειν, δωρεῖται δ' ἐκείνοις οὓς ἂν νομίζῃ λαθόντας πλεῖστα κακὰ τοὺς Ἕλληνας ποιήσειν, εἰρήνην δὲ συμπράττει ἐξ ἧς ἂν ἠγῆται μάλιστα ἡμᾶς ἀλλήλοις πολεμήσειν· ὁρῶσι μὲν οὖν ἅπαντες ταῦτα· ἐπεμελήθη δὲ τις ἄλλος πώποτε πλὴν Ἀγησίλαος ἢ ὅπως φυλὸν τι ἀποστήσεται τοῦ Πέρσου ἢ ὅπως τὸ ἀποστὰν μὴ ἀπόληται ἢ τὸ παράπαν ὡς καὶ βασιλεὺς κακὰ ἔχων μὴ δυνήσεται τοῖς Ἕλλησι πράγματα παρέχειν; Ὅς καὶ



πολεμούσης τῆς πατρίδος πρὸς Ἑλληνας ὁμῶς τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ τῆ Ἑλλάδι οὐκ ἠμέλησεν, ἀλλ' ἐξέπλευσεν, ὅ,τι δύναίτο κακὸν ποιήσω τὸν βάρβαρον.

(Ξεν. Ἀγησίλαος, VII)

### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- καθ' ἕν ἕκαστον· σέ κάθε περίπτωση, λεπτομερειακά.
- συντείνω εἷς τι· συμβάλλω σέ κάτι.
- ὡς ἐν θραχεῖ εἰπεῖν· γιά νά μιλήσουμε μέ συντομία, γιά νά μήν πολυλογούμε.
- ὑφίεμαι πόνων· ἀποφεύγω τούς κόπους.
- ὡς πλείστα· τό ὡς ἐπιτείνει τόν ὑπερθετικό.
- δυνατώτατος ὢν· τό ὢν ἐναντιωματική μετοχή.
- ἐπιχειρῶ νεώτερόν τι· καινοτομῶ, ἐπαναστατῶ, ἐπιχειρῶ θίαιη ἀλλαγῆ.
- ὅς καί πρὸς τούς διαφόρους· Ἦ ὅς ἔχει σημασία δεικτικῆς ἀντωνυμίας (ἀρχή περιόδου).
- λοιδοροῦμαι ἐπί τινι· ἐπιπλήττω γιά κάτι.
- τίθημι ζημίαν· θεωρῶ ἀπώλεια, ζημιά.
- καλὸν Ἑλληνα ὄντα φιλέλληνα εἶναι καλὸν ἐστί, ὑποκ. εἶναι. Τό ἴδιο καί στή φράση: καλὸν καί μισοπέρσην εἶναι.
- ἐφησθεῖς· τοῦ ἐφήδομαι = χαίρομαι. Οὐκ ἐφησθεῖς, φανερός ἐγένετο· ἔγινε ἀντιληπτός ὅτι δέ δοκίμασε χαρά.
- ἡ πόλις ἐνδίδεται τινι· ἡ πόλη παραδίδεται σέ κάποιον.
- μισοπέρσης· αὐτός πού μισεῖ τούς Πέρσες.
- εἰ δ' αὖ καλὸν καί μισοπέρσην εἶναι· ἐννοεῖται ἡ ἀπόδοση Ἀγησίλαος εἶπερ τις καὶ ἄλλος μισοπέρσης ἦν (α' εἶδος, τό «πραγματικό»). Ἦ ἐννοούμενη αὐτῆ ἀπόδοση ἐξηγεῖται λογικά μέ τά: ὀρώσι μὲν... ἐπεμελήθη δέ...
- συμμαχεῖ... τούτοις μεθ' ὑποτέρων...· συμμαχεῖ μέ αὐτούς, μέ ὁποιους ἀπό τούς δύο (ἀντιμαχομένους).
- δωρεῖται δ' ἐκείνοις οὓς ἂν νομίζῃ λαθόντας· προβαίνει σέ δωρεές πρὸς ἐκείνους πού νομίζει ὅτι ἄφου πάρουν (τίς δωρεές του)...
- ἐξ ἧς ἂν ἠγῆται· τό ἐξ ἧς ἀναφέρεται στό ἐννοούμενο εἰρήνης καί προσδιορίζει τό πολεμήσειν.

### Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες

1. Νά ἀναλυθοῦν καί νά χαρακτηριστοῦν οἱ ὑποθετικοὶ λόγοι τοῦ κειμένου.

2. Νά μελετήσετε καί νά αξιολογήσετε τόν τρόπο επιβολής του Ἀγχιλαίου στους ὑπηκόους του.
3. Πῶς κρίνετε τή συμπεριφορά του Ἀγχιλαίου ἀπέναντι στους ἄλλους Ἕλληνες;
4. Νά δώσετε ἕνα γενικό χαρακτηρισμό του Ἀγχιλαίου σύμφωνα μέ ὅσα ἀναφέρονται στό κείμενο πού ἐρμηνεύτηκε.
5. Ποιές στροφές του Ὕμνου στήν Ἐλευθερία σῆς θυμίζουν οἱ λόγοι του Ἀγχιλαίου σχετικά μέ τήν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων;



## 11. Εὐδαιμονία καί ὀλιγάρκεια

*Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Σωκράτης τοῦ Ξενοφῶντα δέν εἶναι ἡ πολὺ-πλευρῆ καί συναρπαστικὴ προσωπικότητα πού συναντοῦμε στους πλατωνικούς διαλόγους. Θά ἦταν ὥστόσο ἄδικο νά παραθεωρήσει κανεὶς τό ὅτι στά Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντα βρίσκονται πολλὰ χαρακτηριστικά στοιχεῖα πού φωτίζουν τήν προσωπικότητα καί τή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη. Στό κείμενο πού ἀκολουθεῖ ὁ φιλόσοφος ἀναλύει τή σημασία τῆς ὀλιγάρκειας καί τῆς ἐγκράτειας, τονίζοντας ὅτι ὁποῖος κοσμεῖται ἀπό τίς ἀρετές αὐτές εἶναι ὄχι μόνο πῶ ἀποτελεσματικός στίς ἐπιδιώξεις του ἀλλά καί πῶ εὐτυχῆς ἀπό τόν ἀκρατή καί φιλήδονο.*

Καί ὁ Σωκράτης πρὸς ταῦτα εἶπε· Δοκεῖς μοι, ὦ Ἀντιφῶν, ὑπειληφέναι με οὕτως ἀνιαρῶς ζῆν, ὥστε πέπεισμαι σέ μᾶλλον ἀποθανεῖν ἢ ἐλέσθαι ἢ ζῆν ὡσπερ ἐγώ. Ἴθι οὖν ἐπισκεψόμεθα τί χαλεπὸν ἦσθησαι τοῦ ἐμοῦ βίου. Πότερον ὅτι τοῖς μὲν λαμβάνουσιν ἀργύριον ἀναγκαῖόν ἐστιν ἀπεργάζεσθαι τοῦτο ἐφ' ᾧ ἂν μισθὸν λάβωσιν, ἐμοὶ δὲ μὴ λαμβάνοντι οὐκ ἀνάγκη διαλέγεσθαι ᾧ ἂν μὴ βούλωμαι; Ἡ τὴν δίκαιάν μου φαυλίζεις ὡς ἦττον μὲν ὑγιεινὰ ἐσθίοντος ἐμοῦ ἢ σοῦ, ἦττον δὲ ἰσχύον παρέχοντα; Ἡ ὡς χαλεπότερα πορίσασθαι τὰ ἐμὰ δαιτήματα τῶν σῶν διὰ τὸ

σπανιώτερά τε καὶ πολυτελέστερα εἶναι; Ἦ ὡς ἡδῖω σοὶ ἅ σὺ παρασκευάζῃ ὄντα ἢ ἐμοὶ ἅ ἐγώ; Οὐκ οἶσθ' ὅτι ὁ μὲν ἡδίστα ἐσθίων ἦκιστα ὄψου δεῖται, ὁ δὲ ἡδίστα πίνων ἦκιστα τοῦ μὴ παρόντος ἐπιθυμεῖ ποτοῦ; Τὰ γε μὴν ἰμάτια οἶσθ' ὅτι οἱ μεταβαλλόμενοι ψύχους καὶ θάλπους ἔνεκα μεταβάλλονται, καὶ ὑποδήματα ὑποδοῦνται, ὅπως μὴ διὰ τὰ λυποῦντα τοὺς πόδας κωλύονται πορεύεσθαι· ἤδη οὖν ποτε ἦσθου ἐμὲ ἢ διὰ ψύχος μᾶλλον του ἔνδον μένοντα, ἢ διὰ θάλπος μαχόμενόν τῳ περισκιᾶς, ἢ διὰ τὸ ἀλγεῖν τοὺς πόδας οὐ βαδίζοντα ὅπου ἂν βούλωμαι; Οὐκ οἶσθ' ὅτι οἱ φύσει ἀσθενέστατοι τῷ σώματι μελετήσαντες τῶν ἰσχυροτάτων ἀμελησάντων κρείττους τε γίνονται πρὸς ἅ ἂν μελετῶσι καὶ ῥᾶον αὐτὰ φέρουσιν; Ἐμὲ δὲ ἄρα οὐκ οἶει, τῷ σώματι ἀεὶ τὰ συντυγχάνοντα μελετῶντα καρτερεῖν, πάντα ῥᾶον φέρειν σοῦ μὴ μελετῶντος; Τοῦ δὲ μὴ δουλεύειν γαστρὶ μηδ' ὑπνῳ καὶ λαγνείᾳ οἶει τι ἄλλο αἰτιώτερον εἶναι ἢ τὸ ἕτερα ἔχειν τούτων ἡδῖω, ἅ οὐ μόνον ἐν χρεῖᾳ ὄντα εὐφραίνει, ἀλλὰ καὶ ἐλπίδας παρέχοντα ὠφελήσειν ἀεὶ; Καὶ μὴν τοῦτό γε οἶσθα, ὅτι οἱ μὲν οἰόμενοι μηδὲν εὖ πράττειν οὐκ εὐφραίνονται, οἱ δὲ ἠγούμενοι καλῶς προχωρεῖν ἑαυτοῖς ἢ γεωργίαν ἢ ναυκληρίαν ἢ ἄλλ' ὅτι ἂν τυγχάνωσιν ἐργαζόμενοι ὡς εὖ πράττοντες εὐφραίνονται. Οἶει οὖν ἀπὸ πάντων τούτων τσαυτήν ἡδονὴν εἶναι ὅσην ἀπὸ τοῦ ἑαυτὸν τε ἠγεῖσθαι βελτίω γίγνεσθαι καὶ φίλους ἀμείνους κτᾶσθαι; Ἐγὼ τοίνυν διατελῶ ταῦτα νομίζων. Ἐὰν δὲ δὴ φίλους ἢ πόλιν ὠφελεῖν δέη, ποτέρῳ ἢ πλείων σχολῇ τούτων ἐπιμελεῖσθαι, τῷ ὡς ἐγὼ νῦν ἢ τῷ ὡς σὺ μακαρίζεις διαιτωμένῳ; Στρατεύοιτο δὲ πότερος ἂν ῥᾶον, ὁ μὴ δυνάμενος ἄνευ πολυτελοῦς διαίτης ζῆν ἢ φ τὸ παρὸν ἀρκοίη; Ἐκπολιορκηθεῖη δὲ πότερος ἂν θᾶττον, ὁ τῶν χαλεπωτάτων εὐρεῖν δεόμενος ἢ ὁ τοῖς ῥᾶστοις ἐντυγχάνειν ἀρκούντως χρώμενος; Ἔοικας, ὦ Ἀντιφῶν, τὴν εὐδαιμονίαν οἰομένῳ τρυφῇ καὶ πολυτέλειαν εἶναι· ἐγὼ δ' ἐνομίζον τὸ μὲν μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τὰ δ' ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ μὲν θεῖον κράτιστον, τὸ δ' ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ ἐγγυτάτω τοῦ κρατίστου.

(Ξεν. Ἀπομνημονεύματα, I, 6, 4 – 10)

#### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- Ἀντιφῶν πρόκειται γιὰ τὸ σοφιστὴ Ἀντιφῶντα.
- ἀνιαρῶς ζῶ· ζῶ θλιβερό βίο.

- ἐπισκοπῶ· ἐξετάζω, ἐρευνῶ. Ἴθι οὖν ἐπισκεψώμεθα· ἐμπρός λοιπόν, ἄς ἐξετάσουμε. Τό ἴθι δέν εἶναι πιά προστακτική, ἀλλά ἔχει προτροπική σημασία.
- ἀπεργάζομαι· ἀποτελεῖω, περατώνω.
- λαμβάνω μισθὸν ἐπὶ τινί· λαμβάνω μισθὸ γιὰ κάτι (πού προσφέρω ἢ θά προσφέρω).
- ἡ δίαίτα· ὁ τρόπος ζωῆς, ὁ τρόπος ἱκανοποίησεως τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν.
- φωνάζω· ὑποτιμῶ, ἀποδοκιμάζω, χλευάζω.
- δαιτήματα· νόμοι, κανόνες, τρόπος ζωῆς. Ἐδῶ: τὰ μέσα ἱκανοποίησεως τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν.
- οὐκ οἶσθ' ὅτι... ἐπιθυμεῖ ποτοῦ; Τό νόημα τῶν λόγων τοῦ Σωκράτη εἶναι πῶς ὁ ὀλιγαρκῆς (αὐτός πού «ἤκιστα ὄψου δεῖται» καί «ἤκιστα τοῦ μὴ παρόντος ἐπιθυμεῖ ποτοῦ») δοκιμάζει στήν πραγματικότητα μεγαλύτερες ἀπολαύσεις (εἶναι ὁ «ἤδιστα ἐσθίων καί πίνων»).
- μᾶλλον του· περισσότερο ἀπό κάποιον (τό του εἶναι δεῦτερος τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ τῆς ἄοριστης ἀντωνυμίας τίς, τι).
- μελετῶ· φροντίζω, ἐπιδιώκω.
- τῷ σώματι ἀεὶ τὰ συντυγχάνοντα μελετῶντα καρτερεῖν· ἡ φράση προσδιορίζεται ἀπό τό ἐμέ, πρὸς τό ὅποιο συμφωνεῖ κατὰ πώση ἢ αἰτιολογική μετοχή μελετῶντα.
- ῥᾶον φέρειν· ἐξαρτᾶται ἀπό τό οὐκ οἶει.
- προχωρῶ· προοδεύω, πετυχαίνω.
- σχολή· ἄνεση χρόνου.
- ὁ τῶν χαλεπωτάτων... χρώμενος· τό χαλεπωτάτων εἶναι ἀντικείμενο τοῦ δεόμενος καί τό εὐρεῖν ἀπαρέμφατο τῆς ἀναφορᾶς ἐξαρτῶμενο ἀπό τό χαλεπωτάτων. Τό τοῖς ῥᾶστοις εἶναι ἀντικείμενο τοῦ χρώμενος καί τό ἐντυγχάνειν ἀπαρέμφατο τῆς ἀναφορᾶς ἐξαρτῶμενο ἀπό τό ῥᾶστοις.

## **Β' Ἀσκήσεις, Θέματα γιὰ συζήτηση καί ἐργασίες**

1. Ἦττον, ῥᾶον, μᾶλλον, εὐ, θᾶττον, ἐγγυτάτω· νά ἀναγνωριστοῦν ἀπό γραμματική ἄποψη καί νά γραφοῦν οἱ τρεῖς βαθμοὶ τους.
2. Νά ἀναπτυχθοῦν καί νά ἀξιολογηθοῦν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Σωκράτη σχετικά μέ τὴν ὀλιγάρκεια καί τὴν ἐγκράτεια.
3. Ὁ Ἀντιφῶν θεωρεῖ εὐτυχία τὴν τρυφή καί τὴν πολυτέλεια. Ὁ Σωκράτης, ἀντίθετα, τί θεωρεῖ προϋπόθεση τῆς εὐτυχίας;
4. Ἔοικας, ὦ Ἀντιφῶν, ...τοῦ κρατίστου· νά ἀναλυθεῖ τό περιεχόμενο τῆς περιόδου.

## 12. Ένα μάθημα σέ υπερόπτη νέο

Ὁ Σωκράτης συνήθιζε νά πλησιάζει τούς νέους ἀνθρώπους καί προσπαθοῦσε νά τούς ἀφηνιάσει πνευματικά, ὥστε νά ἀποκτήσουν ἔφεση πρός μάθηση καί σταθερό προσανατολισμό πρός τίς ἠθικές ἀξίες. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔδειχνε πρός τούς νέους πού κατέχονταν ἀπό τή φιλοδοξία νά ἀναμειχθοῦν στά κοινά καί νά πρωταγωνιστήσουν στήν πολιτική ζωή τῆς πόλης, ἐπειδή πίστευε πώς δέν ἦταν ἐπιτρεπτό νά ἐπιχειρήσουν τό μεγάλο αὐτό ἔργο ἀπαράσκευοι. Ὅταν μάλιστα κάποιος ἀπό τούς νέους αὐτούς συμπεριφερόταν μέ οἴηση καί θεωροῦσε τόν ἑαυτό του πολύ ἀνώτερο ἀπό τούς ἄλλους, ὁ Σωκράτης δέ δίσταζε νά δειχθεῖ καυστικός ἀπέναντί του, ὅπως φαίνεται καί στό πιο κάτω κείμενο.

Τοῖς δὲ νομίζουσι παιδεῖας τε τῆς ἀρίστης τετυχηκέναι καί μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ σοφίᾳ ὡς προσεφέρετο νῦν διηγῆσομαι. Καταμαθῶν γάρ Εὐθύδημον τὸν καλὸν γράμματα πολλὰ συνειλεγμένον ποιητῶν τε καὶ σοφιστῶν τῶν εὐδοκιμωτάτων καὶ ἐκ τούτων ἤδη τε νομίζοντα διαφέρειν τῶν ἡλικιωτῶν ἐν σοφίᾳ καὶ μεγάλας ἐλπίδας ἔχοντα πάντων διοίσειν τῷ δύνασθαι λέγειν τε καὶ πράττειν, πρῶτον μὲν, αἰσθανόμενος αὐτὸν διὰ νεότητα οὐπὼ εἰς τὴν ἀγορὰν εἰσιόντα, εἰ δέ τι βούλοιο διαπράξασθαι, καθίζοντα εἰς ἡνιοποιεῖόν τι τῶν ἐγγύς τῆς ἀγορᾶς, εἰς τοῦτο καὶ αὐτὸς ἦει τῶν μεθ' ἑαυτοῦ τινὰς ἔχων. Καὶ πρῶτον μὲν πυθανομένου τινὸς πότερον Θεμιστοκλῆς διὰ συνουσίαν τινὸς τῶν σοφῶν ἢ φύσει τοσοῦτον διήνεγκε τῶν πολιτῶν, ὥστε πρὸς ἐκείνον ἀποβλέπειν τὴν πόλιν, ὅποτε σπουδαίου ἀνδρὸς δεηθεῖη, ὁ Σωκράτης βουλόμενος κινεῖν τὸν Εὐθύδημον εὐηθες ἔφη εἶναι τὸ οἶεσθαι τὰς μὲν ὀλίγου ἀξίας τέχνας μὴ γίνεσθαι σπουδαίους ἄνευ διδασκάλων ἱκανῶν, τὸ δὲ προεστάναι πόλεως, πάντων ἔργων μέγιστον ὄν, ἀπὸ ταυτομάτου παραγίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Πάλιν δὲ ποτε παρόντος τοῦ Εὐθύδημου, ὄρων αὐτὸν ἀποχωροῦντα τῆς συνεδρίας καὶ φυλαττόμενον μὴ δόξη τὸν Σωκράτην θαυμάζειν ἐπὶ σοφίᾳ, Ὅτι μὲν, ἔφη, ὦ ἄνδρες, Εὐθύδημος οὕτωσιν ἐν ἡλικίᾳ γενόμενος, τῆς πόλεως λόγον περὶ τινὸς προτιθείσης, οὐκ ἀφέξεται τοῦ συμβουλευεῖν, εὐδηλον ἐξ ὧν ἐπιτηδεύει· δοκεῖ δέ μοι καλὸν προοίμιον τῶν δημηγοριῶν παρασκευάσασθαι φυλαττόμενος μὴ δόξη μανθάνειν τι παρά του. Δῆλον γάρ ὅτι λέγειν ἀρχόμενος ὧδε προοιμιάσεται· Ἐπαρ' οὐδενὸς μὲν πάποτε, ὦ ἄνδρες

Ἄθηναῖοι, οὐδὲν ἔμαθον, οὐδ' ἀκούων τινὰς εἶναι λέγειν τε καὶ πράττειν ἱκανοὺς ἐζήτησα τούτοις ἐντυχεῖν, οὐδ' ἐπεμελήθην τοῦ διδάσκαλόν τινά μοι γενέσθαι τῶν ἐπισταμένων, ἀλλὰ καὶ τὰναντία· διατετέλεκα γὰρ φεύγων οὐ μόνον τὸ μανθάνειν τι παρά τινος, ἀλλὰ καὶ τὸ δόξαι. Ὅμως δὲ ὁ τι ἂν ἀπὸ ταυτομάτου ἐπιή μοι συμβουλευέσω ὑμῖν.' Ἀρμόσειε δ' ἂν οὕτω προοιμιάζεσθαι καὶ τοῖς βουλομένοις παρά τῆς πόλεως ἰατρικὸν ἔργον λαβεῖν· ἐπιτήδειον γ' ἂν αὐτοῖς εἴη τοῦ λόγου ἄρχεσθαι ἐντεῦθεν· Ἐπαρ' οὐδενὸς μὲν πάποτε, ὧ ἄνδρες Ἄθηναῖοι, τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἔμαθον, οὐδ' ἐζήτησα διδάσκαλον ἑμαυτῷ γενέσθαι τῶν ἰατρῶν οὐδένα· διατετέλεκα γὰρ φυλαττόμενος οὐ μόνον τὸ μαθεῖν τι παρά τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ δόξαι μεμαθηκέναι τὴν τέχνην ταύτην. Ὅμως δὲ μοι τὸ ἰατρικὸν ἔργον δότε· πειράσομαι γὰρ ἐν ὑμῖν ἀποκινδυνεύων μανθάνειν. ἘΠάντες οὖν οἱ παρόντες ἐγέλασαν ἐπὶ τῷ προοιμίῳ.

(Ξεν. Ἀπομν. IV, 2, 1 – 5)

#### Α' Ἑρμηνευτικές σημειώσεις

- μέγα φρονῶ ἐπὶ τινι· ἔχω μεγάλη ἰδέα γιὰ κάτι, καυχίεμαι γιὰ κάτι.
- Εὐθύδημος· δὲν πρόκειται γιὰ τὸ σοφιστὴ Εὐθύδημο τοῦ δμώνιμου πλατωνικοῦ διαλόγου, ἀλλὰ γιὰ ἓνα νεαρό συνομιλητὴ τοῦ Σωκράτη.
- προσφέρομαι· συμπεριφέρομαι.
- γράμματα· συγγράμματα.
- εὐδόκιμος· διαπρεπής.
- ὁ ἠλικιώτης· ὁ συνομήλικος.
- ἐκ τούτων· ἐμπρόθ. προσδ. τῆς αἰτίας.
- ἠνιοποιεῖον· χῶρος ὅπου κατασκευάζονταν ἢ ἐπιδιορθώνονταν «ἠνία», δηλ. «χάμουρα», «γκέμια».
- καθίζοντα· κατηγορ. μετοχή ἐξαρτώμενη ἀπὸ τὸ αἰσθανόμενος. Στόν εὐθύ λόγο, θὰ εἶχαμε ἐκάθισεν, πού εἶναι ἀπόδοση τῆς ὑποθέσεως εἰ... θούλοιο διαπράξασθαι (ἀόρ. ἐπανάλ. στό παρελθόν).
- πυνθάνομαι· ζητῶ νά πληροφορηθῶ.
- συνουσία· συναναστροφή.
- κινῶ· προκαλῶ, «κεντρίζω».
- εὐήθης (εὐ + ἥθος)· ἀγαθός/ἀφελής, ἀνόητος.
- ἀπὸ ταυτομάτου· ἀπὸ μόνο του, χωρίς προσπάθεια.

- *ἡ πόλις προτίθησι λόγον περί τινος*: ἡ πόλις συζητεῖ δημόσια κάποιο θέμα, τὸ φέρνει σέ δημόσια συζήτηση.
- *παρά του*: τὸ του γεν. ἐνικοῦ τοῦ ἀρσενικοῦ τῆς ἀόριστης ἀντωνυμίας *τίς, τί* (β' τύπος).
- *προσιμιάζομαι*: κάνω προσιμίο (πρόλογο, εἰσαγωγή) στήν ὁμιλία μου.
- *διατετέλεκα φεύγων*: σέ ὄλη μου τῆ ζωῆ ἔχω ἀποφύγει.
- *ἀλλά καί τὸ δόξαί*: ἔνν. μανθάνειν.
- *ἐπιτήδειόν ἐστι*: εἶναι πρόσφορο, ἐξυπηρετικό.
- *πώποτε*: ποτέ ὡς τώρα.
- *ἐν ὑμῖν ἀποκινδυνεύων μανθάνω*: μαθαίνω (μιά τέχνη) διακινδυνεύοντας (ὀρισμένες δοκιμαστικές προσπάθειες) πάνω σέ σᾶς.

### Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες

1. *Ποιητῶν τε καί σοφιστῶν, τῶν ἡλικιωτῶν, τῶν μεθ' ἑαυτοῦ, ἀνδρός*: νά προσδιοριστοῦν οἱ γενικές ἀπό συντακτική ἄποψη.
2. *Τῷ δύνασθαι, ὄν (πάντων ἔργων μέγιστον), φεύγων (διατετέλεκα), λέγειν τε καί πράττειν*: νά προσδιοριστοῦν ἀπό συντακτική ἄποψη.
3. Γνωρίζετε ἀπό τήν ἀρχαία ἢ τῆ νέα ἐλληνική περιπτώσεις ἐπιθέτων πού ἡ ἀρχικά καλή σημασία τους ἔγινε κακή (ὅπως συνέβη μέ τὸ *εὐήθης* = ἀγαθός/ἀφελής, ἀνόητος);
4. Ποιές παρατηρήσεις θά μπορούσαν νά γίνουν γιά τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Σωκράτη καί τήν ἀποδεικτική τῆς ἰσχύ;
5. Τι ἐπιδιώκει καί τί πετυχαίνει ὁ Σωκράτης παρουσιάζοντας ἀμέσως μετά τῆ φανταστική δημηγορία τοῦ Εὐθυδήμου τῆ φανταστική δημηγορία τοῦ γιαιτροῦ;
6. Νά μελετήσετε προσεκτικά τὸ μῦθο τοῦ Πρωταγόρα στόν ὀμάνυμο πλατωνικό διάλογο σέ συνδυασμό μέ τὰ συμπεράσματά του καί νά συγκρίνετε τίς ἀπόψεις τοῦ σοφιστῆ μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Σωκράτη σχετικά μέ τήν κατάρτιση τοῦ πολιτικοῦ καί τίς προϋποθέσεις ἐπιτυχίας στό ἔργο του.



### 13. Οί αὐθαιρέσιες τῶν Τριάκοντα

*Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Πελοποννησιακός πόλεμος (431 – 404 π.Χ.) ἦταν καί σύγκρουση ἀντίθετων πολιτευμάτων: τοῦ ὀλιγαρχικοῦ (πού τό ἀντιπροσώπευε ἡ Σπάρτη) καί τοῦ δημοκρατικοῦ (πού τό ἀντιπροσώπευε ἡ Ἀθήνα). Ἦταν λοιπόν φυσικό μετά τήν τελική ἐπικράτηση τῆς Σπάρτης νά ἐγκαθιδρῦθοῦν ὀλιγαρχικά πολιτεύματα σέ ὀλόκληρη τήν περιοχὴ τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, καί βέβαια στήν Ἀθήνα. Καθώς ὑπῆρχε πάντοτε στήν πόλη αὐτὴ ἰσχυρό ὀλιγαρχικό κόμμα, οἱ φανατικότεροι ὀπαδοί του ἔσπευσαν, στηριγμένοι στήν εὐνοια τῆς Σπάρτης, νά ἐκμεταλλεῦτοῦν τή συμφορὰ τῆς πόλης τους καί νά πρωταγωνιστήσουν στήν ἐπικράτηση ἑνός πολιτεύματος πού συγκέντρωνε τήν ἐμπιστοσύνη τῶν νικητῶν. Εἶναι τό πολίτευμα τῶν Τριάκοντα τυράννων.*

Οἱ δὲ τριάκοντα ἠρέθησαν μὲν ἐπεὶ τάχιστα τὰ μακρὰ τεῖχη καί τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ καθρέθη· αἰρεθέντες δὲ ἐφ' ὅτε συγγράφαι νόμους, καθ' οὔστινας πολιτεύσονται, τούτους μὲν αἰεὶ ἐμελλον συγγράφειν τε καί ἀποδεικνύναι, βουλὴν δὲ καί τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατέστησαν ὡς ἐδόκει αὐτοῖς. Ἐπειτα πρῶτον μὲν οὓς πάντες ἤδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας καί τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες ὑπῆγον θανάτου· καί ἦ τε βουλὴ ἠδέως αὐτῶν κατεψηφίζετο οἱ τε ἄλλοι ὅσοι συνῆδσαν ἑαυτοῖς μὴ ὄντες τοιοῦτοι οὐδὲν ἤχθοντο. Ἐπεὶ δὲ ἤρξαντο βουλευέσθαι ὅπως ἂν ἐξεῖη αὐτοῖς τῇ πόλει χρῆσθαι ὅπως βούλοιντο, ἐκ τούτου πρῶτον μὲν πέμψαντες εἰς Λακεδαιμόνα Αἰσχίνην τε καί Ἀριστοτέλην ἔπεισαν Λύσανδρον φρουροῦς σφίσι συμπράξαι ἐλθεῖν, ἕως δὴ τοὺς πονηροὺς ἐκποδῶν ποιησάμενοι καταστήσαιντο τὴν πολιτείαν· θρέψειν δὲ αὐτοὶ ὑπισχνούντο. Ὁ δὲ πεισθεὶς τοὺς τε φρουροὺς καί Καλλίβιον ἀρμοστὴν συνέπραξεν αὐτοῖς πεμφθῆναι. Οἱ δ' ἐπεὶ τὴν φρουρὰν ἔλαβον, τὸν μὲν Καλλίβιον ἐθεράπευον πάσῃ θεραπείᾳ, ὡς πάντα ἐπαινοίη ἂ πράττειεν, τῶν δὲ φρουρῶν τούτου συμπέμποντος αὐτοῖς οὓς ἐβούλοντο συνελάμβανον οὐκέτι τοὺς πονηροὺς τε καί ὀλίγους ἀξίους, ἀλλ' ἤδη οὓς ἐνόμιζον ἤκιστα μὲν παρωθούμενους ἀνέχεσθαι, ἀντιπράττειν δὲ τι ἐπιχειροῦντας πλείστους ἂν τοὺς συνεθέλοντας λαμβάνειν. Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνώμων τε καί φίλος ἦν· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς μὲν προπετήσῃν ἐπὶ τὸ πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἄτε καί φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμέ-



νης άντέκοπτε, λέγων ότι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἴ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τοὺς δὲ καλοὺς κἀγαθοὺς μηδὲν κακὸν εἰργάζετο, ἐπεὶ καὶ ἐγὼ, ἔφη, καὶ σὺ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῆ πόλει καὶ εἶπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δὲ (ἔτι γὰρ οἰκείως ἐχρῆτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν ότι οὐκ ἐγχωροῖ τῷς πλεονεκτεῖν βουλομένοις μή οὐκ ἐκποδῶν ποιεῖσθαι τοὺς ἱκανωτάτους διακωλύειν· εἰ δὲ, ότι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς, ἡττόν τι οἶει ὥσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ.

(Ξεν. Ἑλληνικά, II, 3, 11 – 16)

### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *αἰρέω* – *ᾧ*: κυριεῦθ. *Αἰρέομαι* – *οὔμαι* (μέσο): προτιμῶ. *Αἰρέομαι* – *οὔμαι* (παθ.): ἐκλέγομαι. Σημαιολογικά, τὸ παθητικὸ τοῦ *αἰρέω* – *ᾧ* εἶναι τὸ *ἀλίσκομαι*.
- *ἐπεὶ τάχιστα*: ἀμέσως ἀφοῦ..., ἀμέσως μόλις...
- *συγγράφω καὶ ἀποδείκνυμι νόμους*: νομοθετῶ καὶ δημοσιεῦθ τοὺς νόμους.
- *βαρῦς*: ἐνοχλητικός, ἐπιζήμιος.
- *ὑπάγω τινὰ θανάτου*: κατηγορῶ κάποιον γιὰ ἐγκλημα πού τιμωρεῖται μὲ θάνατο.
- *σύνοιδα ἐμωτῶ*: + *μτχ.* (κατηγορ.): ἔχω τὴ συναίσθηση ότι..., ξέρω καλά ότι...
- *ἄχθῶμαι*: ἀγανακτῶ.
- *ἔξεστί τινι*: + ἀπρμφ.: ἐπιτρέπεται νά..., εἶναι δυνατόν σέ κάποιον νά...
- *Αἰσχίνης καὶ Ἀριστοτέλης*: δύο ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα.
- *Λύσανδρος*: Σπαρτιάτης ναύαρχος, ὁ γνωστός νικητὴς τῆς ναυμαχίας στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς.
- *συμπράττω τινί*: συνηγορῶ, βοηθῶ κάποιον νά πετύχει κάτι.
- *δῆ*: (εἰρωνικό): βέβαια.
- *ἐκποδῶν ποιοῦμαι τινὰ*: βγάζω κάποιον ἀπὸ τὴ μέση, τὸν ἐξοντῶνω (κατὰ λέξη: παραμερίζω κάποιον πού εἶναι μέσα στὰ πόδια μου καὶ μὲ ἐμποδίζει). Τὸ ἀντίθετο: *ἐμποδῶν εἰμί τινι*.
- *ἀρμοστής*: διοικητὴς πού ἀποστελλόταν ἀπὸ τὴ Σπάρτη νά διοικεῖ μιά ὑποτελὴ πολιτεία.
- *παρωθοῦμαι*: παραμερίζομαι, περιφρονοῦμαι.
- *Κριτίας καὶ Θηραμένης*: οἱ γνωστότεροι ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα.
- *προπετής εἰμι* (*προπίπτω*): ἐπιθυμῶ ὀλόψυχα, ὑποστηρίζω μὲ πάθος.
- *φεύγω ὑπό τινος*: ἐδῶ: ἐξορίζομαι ἀπὸ κάποιον.

- ἄτε καὶ φυγῶν· αἰτιολ. μετοχή. Μὲ τὸ ἄτε καὶ εἰσάγεται πρόσθετη αἰτιολόγηση: γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο διτι....
- Θηραμένης ἀντέκοπτε· ὁ Θηραμένης ἀντιδρούσε, ἀντιτασσόταν.
- χρώμαι οἰκείως τινί· ἔχω φιλικές σχέσεις μὲ κάποιον.
- ἔγχωρεῖ τινί· ἐπιτρέπεται σέ κάποιον.
- εὐήθης· ἀγαθός, ἀπλοϊκός, ἀνόητος.
- ἤττον τι· κάπως λιγότερο.
- ἐφ' ὧτε + ἀπρμφ· εἰσάγει πρόταση πού περιέχει τοὺς δρους μιᾶς συνθήκης: μὲ τὸν δρο..., μὲ τὴ συμφωνία....

### **Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες**

1. Πολιτεύοντο, καταστήσαντο, ἐπαινοίη, εἰκὸς εἶη, ἐγχωροίη· νά αἰτιολογηθεῖ ἐπαρκῶς ἡ ἔγκλιση τῶν ρημάτων.
2. Ἐπεὶ καὶ ἐγώ... εἰ δέ, ὅτι Τριάκοντά ἐσμεν· ποῖο σκοπὸ ἐξυπηρετεῖ ἡ ἀπότομη μετάβαση ἀπὸ τὸν πλάγιο στὸν εὐθὺ λόγο;
3. Σημειώστε τὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Τριάκοντα ἀπὸ τῆς πρῆτης ἐπαγγελίης τοὺς καί, γενικότερα, τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τοῦ καθεστώτος τοὺς.



### **14. «Ἕλληνας αἰεὶ παῖδες ἔστε»**

Θέμα τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου *Τίμαιος* εἶναι ἡ κοσμογονία, ἡ δημιουργία δηλαδὴ τοῦ σύμπαντος, ἡ ὁποία δίνεται μέσα ἀπὸ ἓνα μυθικὸ πλαίσιο. Στὸ ἀπόσπασμα πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζεται μιὰ συζήτηση τοῦ Σόλωνα μὲ Αἰγύπτιους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζουν τοὺς Ἕλληνας «αἰεὶ παῖδας» καὶ αἰτιολογοῦν αὐτὸ τὸ χαρακτηρισμό.

Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν αὐτὸν περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας ὡς διεγέγοντο μυθολογεῖν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενεαλογεῖν, καὶ τὰ τῶν ἑτῶν ὄσα

ἦν οἷς ἔλεγεν πειρᾶσθαι διαμνημονεύων τοὺς χρόνους ἀριθμεῖν· καὶ  
τινα εἰπεῖν τῶν ἱερέων εὐ μάλα παλαιόν· Ὡ Σόλων, Σόλων, Ἑλληνες  
ἀεὶ παῖδές ἐστε, γέρων δὲ Ἑλλήν οὐκ ἔστιν'. Ἀκούσας οὖν, Πῶς τί  
τοῦτο λέγεις; φάναι. Ἐπί τῶν ἐστέ, εἰπεῖν, τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν  
γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιάν δόξαν οὐδὲ μάθημα  
χρόνῳ πολλὸν οὐδέν. Τὸ δὲ τούτων αἴτιον τόδε. Πολλὰ κατὰ πολλὰ  
φθοραὶ γέγονασιν ἀνθρώπων καὶ ἔσονται, πυρὶ μὲν καὶ ὕδατι μέγισται,  
μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεραι βραχύτεραι. Τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ὑμῖν λεγόμε-  
νον, ὡς ποτε Φαέθων Ἥλιου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἄρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ  
δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν τὰ τ' ἐπὶ γῆς συνέκαυ-  
σεν καὶ αὐτὸς κεραυνωθείς διεφθάρη, τοῦτο μύθου μὲν σχῆμα ἔχον  
λέγεται, τὸ δὲ ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλα-  
ξις καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γιγνομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῷ φθορά.  
Τότε οὖν ὅσοι κατ' ὄρη καὶ ἐν ὑψηλοῖς τόποις καὶ ἐν ξηροῖς οἰκοῦσιν  
μᾶλλον διόλυνται τῶν ποταμοῖς καὶ θαλάττῃ προσοικούντων· ἡμῖν δὲ  
ὁ Νεῖλος εἰς τε τάλλα σωτήρ καὶ τότε ἐκ ταύτης τῆς ἀπορίας σφάζει  
λυόμενος. Ὅταν δ' αὖ θεοὶ τὴν γῆν ὕδασι καθαίροντες κατακλύζωσιν,  
οἱ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσιν διασφάζονται βουκόλοι νομεῖς τε, οἱ δ' ἐν ταῖς παρ'  
ὑμῖν πόλεσιν εἰς τὴν θάλατταν ὑπὸ τῶν ποταμῶν φέρονται· κατὰ δὲ  
τὴνδε χώραν οὔτε τότε οὔτε ἄλλοτε ἄνωθεν ἐπὶ τὰς ἀρούρας ὕδωρ  
ἐπιρρεῖ, τὸ δ' ἐναντίον κάτωθεν πᾶν ἐπανιέναι πέφυκεν. Ὅθεν καὶ δι' ἅς  
αἰτίας τάνθαδε σφάζόμενα λέγεται παλαιότατα· τὸ δὲ ἀληθές, ἐν πᾶσιν  
τοῖς τόποις ὅπου μὴ χειμῶν ἐξαισίος ἢ καῦμα ἀπείργει, πλέον, τοτὲ δὲ  
ἐλαττον ἀεὶ γένος ἐστὶν ἀνθρώπων. Ὅσα δὲ ἢ παρ' ὑμῖν ἢ τῆδε ἢ καὶ κατ'  
ἄλλον τόπον ὧν ἀκοῆ ἴσμεν, εἴ πού τι καλὸν ἢ μέγα γέγονεν ἢ καὶ τινα  
διαφορὰν ἄλλην ἔχον, πάντα γεγραμμένα ἐκ παλαιοῦ τῆδ' ἐστὶν ἐν τοῖς  
ἱεροῖς καὶ σεσωσμένα· τὰ δὲ παρ' ὑμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ἄρτι κατεσκευα-  
σμένα ἐκάστοτε τυγχάνει γράμμασι καὶ ἅπασιν ὁπόσων πόλεις δέονται,  
καὶ πάλιν δι' εἰωθῶτων ἐτῶν ὥσπερ νόσημα ἤκει φερόμενον αὐτοῖς  
ῥεῦμα οὐράνιον καὶ τοὺς ἀγραμμάτους τε καὶ ἀμούσους ἔλιπεν ὑμῶν,  
ὥστε πάλιν ἐξ ἀρχῆς οἶον νέοι γίγνεσθε, οὐδὲν εἰδότες οὔτε τῶν τῆδε  
οὔτε τῶν παρ' ὑμῖν, ὅσα ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις.

(Πλάτωνος *Τίμαιος*, 22b-23b)

## Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

- *Δευκαλίων*: γιός του Προμηθέα και πατέρας του Ἴλληνα, επομένως γενάρχης τῶν Ἑλλήνων. Ἀπό τὸν ἐννιάμερο κατακλυσμὸ πού ἔγινε στίς μέρες του σώθηκαν μέσα σέ κιθωτό μόνο αὐτός και ἡ σύζυγός του Πύρρα, κόρη του Ἐπιμηθέα.
- *διαγίγνομαι*: ζῶ.
- *ὡς διεγέροντο... ὅσα ἦν*: πλάγιες ἐρωτ. προτάσεις.
- *γενεαλογῶ*: βρίσκω τὴ γενεαλογία κάποιου και τὴν ἐκθέτω.
- *καὶ τὰ τῶν ἐτῶν... ἀριθμεῖν*: ἡ συντακτικὴ σειρά τῶν λέξεων: (*Ἐφη*) *πειρᾶσθαι ἀριθμεῖν τοὺς χρόνους διαμνημονεύων ὅσα τῶν ἐτῶν ἦν (ἐκείνοις) οὕς ἔλεγεν.* Τὸ *διαμνημονεύων* εἶναι τροπικὴ μετοχὴ ἢ δοτικὴ οἷς ὀφείλεται σέ ἔλξη ἀπὸ τὴν ἐννοούμενη δοτικὴ προσωπικὴ *ἐκείνοις*, πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἦν.
- *τῆδε*: ἐπιρρ. προσδιορισμός.
- *ἐπιχειρεῖν..., μυθολογεῖν..., γενεαλογεῖν..., πειρᾶσθαι..., εἰπεῖν*: κτλ. εἰδικὰ ἀπρμφ. ἀπὸ ἓνα ἐννοούμενο λεκτικὸ ρῆμα (*ἔφη*).
- *πολιός, ἄ, ὄν* (καὶ *ὄς, ὄν*): ἀσπριδερός: *μάθημα πολιόν*: γνώση παλαιά.
- *κατὰ πολλὰ*: ἀπὸ πολλῆς αἰτίας.
- *Φαέθων*: ὅπως βλέπουμε, στό κείμενο καταβάλλεται προσπάθεια ὁ γνωστός μῦθος νά συνδυαστεῖ μέ φυσικὰ φαινόμενα και νά ἐρμηνευτεῖ λογικά.
- *ἐλαύνειν*: ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ *μὴ δυνατός εἶναι*.
- *τὸ δὲ ἀληθές ἐστί... φθορά*: ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ παρέκκλιση, ἡ ἀλλαγὴ τροχιάς τῶν κινούμενων στόν οὐρανὸ γύρω ἀπὸ τὴ γῆ (σωμάτων) και (ἐπομένως) ἡ μεγάλῃ καταστροφὴ ὅσων βρίσκονται στὴ γῆ, (καταστροφῇ) πού γίνεται σέ μεγάλα χρονικά διαστήματα ἐξαιτίας πολλῆς φωτιᾶς.
- *λύόμενος*: τροπικὴ μετοχὴ. *λύομαι* (γιά ποταμό): πλημμυρίζω.
- *βουκόλοι νομεῖς τε*: γελαδάρηδες και βοσκοί.
- *ἄρουρα (-ης)*: χωράφι, πεδιάδα.
- *ἐπιρρέω*: χύνομαι πάνω σέ κάτι.
- *τὸ δ' ἐναντίον*: ἀλλὰ ἀντίθετα.
- *ἐπαινέται πέφυκεν*: ἀπὸ τὴ φύση ἀνυψώνεται.
- *τάνθαδε σφωζόμενα*: οἱ παραδόσεις τῆς χώρας μας.
- *ἐξαισίος*: ἄδικος. Γιά πράγματα: ὑπερβολικός.
- ... *πλέον, τοτὲ δὲ ἔλαττον*: *πλέον* και *ἔλαττον* εἶναι κατηγορούμενα στό γένος (ἀνθρώπων).
- *διαφορὰν ἔχει* (γιά πράγματα): εἶναι σημαντικό, ἀξιόλογο.
- *σφάζομαι* (γιά πράγματα): διασφάζομαι, διατηροῦμαι.

- *ὁπόσων*: ἄντων. οὐδέτ. γένους: ἀντικείμενο τοῦ δέονται.
- *δι' εἰωθότων ἐτῶν*: κατὰ κανονικά διαστήματα.
- *ἄμουσος, ος, ον*: ἄξεστος, ἀγροϊκος.
- *οἶον νέοι*: σάν νέοι.

### **Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιὰ συζήτηση καὶ ἐργασίες**

1. *Μυθολογεῖν, φάναί*: ποιὰ εἶναι τὰ ὑποκείμενά τους;
2. *Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες ἔστε*: νὰ ἐρμηνεύσετε τὴ φράση στηριζόμενοι στὸ περιεχόμενο τῆς ἐνότητας.
3. Ὅσα λέγει ἐδῶ ὁ Πλάτων γιὰ τὶς θεομηνίες καὶ τὶς ἄλλες γεωλογικὲς καταστροφές παρουσιάζουν ὁμοιότητες μὲ ἀφηγήσεις ἄλλων πηγῶν; Ἄν ναι, ποιὲς εἶναι οἱ ἀφηγήσεις αὐτές καὶ πού ὀφείλονται οἱ ὁμοιότητες;
4. Ποιὰ εἶναι ἡ σημασία τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς μνήμης γιὰ τὴν αὐτογνωσία τῶν λαῶν;



### **15. Ὑπεροχὴ τοῦ προφορικοῦ λόγου σὲ σύγκριση μὲ τὸ γραπτὸ**

Στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ πλατωνικοῦ *Φαῖδρον* γίνεται σύγκριση ἀνάμεσα στὸν προφορικό καὶ τὸ γραπτὸ λόγο. Εἶναι βέβαια γνωστὸ πὼς ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη ἦταν ἀποκλειστικὰ προφορικὴ ὅ,τι ξέρουμε γι' αὐτὸν τὸ ὀφείλουμε στὰ ἔργα τῶν μαθητῶν του. Στὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸ συνομιλητὴ του γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τὰ μειονεκτήματα τοῦ γραπτοῦ. Ἐκτός ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα πού συνάγεται ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Θεῦθ, θὰ ἀναφέρει στὴ συνέχεια ὅτι τὰ γραπτὰ δὲ βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη νὰ λύσει τὶς ἀπορίες του σχετικά μὲ τὸ περιεχόμενό τους καὶ ὅτι μποροῦν νὰ δώσουν ἀφορμὴ γιὰ κάθε λογῆς ἐρμηνεία, ἀφοῦ ὁ καθένας τὰ ἀντιλαμβάνεται σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις

του ἢ τὰ συμφέροντά του. Ἡ προτίμηση τοῦ πλατωνικοῦ Σωκράτη στόν προφορικό λόγο ὀφείλεται στό ὅτι μόνο αὐτός ἐξασφαλίζει τή δυνατότητα τοῦ διαλόγου.

ΣΩ. Ἦκουσα τοίνυν περί Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν τινα θεῶν, οὐ καί τὸ ὄρνειον ἱερὸν ὃ δὴ καλοῦσιν Ἴβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεῦθ. Τοῦτον δὴ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὐρεῖν καὶ γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα. Βασιλέως δ' αὐτὸς τότε ὄντος Αἰγύπτου ὄλης Θαμοῦ περί τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ ἄνω τόπου ἦν οἱ Ἕλληνες Αἰγυπτίας Θήβας καλοῦσι, καὶ τὸν θεὸν Ἄμμωνα, παρὰ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Θεῦθ τὰς τέχνας ἐπέδειξεν, καὶ ἔφη δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις· ὁ δὲ ἤρετο ἦντινα ἐκάστη ἔχοι ὠφελίαν, διεξιόντος δέ, ὅ,τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς δοκοῖ λέγειν, τὸ μὲν ἔψεγεν, τὸ δ' ἐπήνει. Πολλά μὲν δὴ περί ἐκάστης τῆς τέχνης ἐπ' ἀμφοτέρα Θαμοῦν τῷ Θεῦθ λέγεται ἀποφύνασθαι, ἃ λόγος πολὺς ἂν εἴη διελεθῆν· ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῖς γράμμασιν ἦν, «Τοῦτο δέ, ὦ βασιλεῦ, τὸ μάθημα», ἔφη ὁ Θεῦθ, «σοφωτέρους Αἰγυπτίους καὶ μνημονικωτέρους παρέξει· μνήμης τε γὰρ καὶ σοφίας φάρμακον ἠύρέθη». Ὁ δ' εἶπεν «Ἦ τεχνικώτατε Θεῦθ, ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τέχνης, ἄλλος δὲ κρίναι τίν' ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελίας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι· καὶ νῦν σύ, πατήρ ὢν γραμμάτων, δι' εὖνοιαν τοῦναντίον εἶπες ἢ δύναται. Τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἐξῶθεν ὑπ' ἀλλοτριῶν τύπων, οὐκ ἐνδοθεν αὐτοὺς ὑφ' αὐτῶν ἀναμνησκομένους· οὐκουν μνήμης ἀλλὰ ὑπομνήσεως φάρμακον ἠύρες. Σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν, οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γὰρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος ὄντες, καὶ χαλεποὶ συνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντισοφῶν.»

(Πλάτων *Φαῖδρος*, 274 c - 275 b).

### Α' Ἑρμηνευτικές παρατηρήσεις

– *Ναύκρατις*: πόλη στό Δέλτα τοῦ Νείλου, τὸ κυριότερο κέντρο τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων.

- *Ίθις*: ὑδρόβιο πτηνό πού τό λάτρευαν οἱ Αἰγύπτιοι γιά τόν εὐεργετικό ρόλο του στά χωράφια τους.
- *Θεῦ, Θαμοῦς*: ξενικά ὀνόματα.
- *λογισμός*: λογαριασμός, ὑπολογισμός.
- *πεττεία*: παιχνίδι μέ πεσσούς (πούλια).
- *κυβεία*: παιχνίδι μέ κύβους (ζάρια).
- *ἄνω* πρὸς τή στεριά. *Ἄνω τόπος*: τό νότιο μέρος τῆς Αἰγύπτου.
- *ἦντινα... ἔχοι*: πλάγια ἐρώτηση.
- *ἐπ' ἀμφοτέρα ἀποφαίνομαι*: ἐδῶ: κατηγορῶ ἢ ἐπαινῶ.
- *μοίρα*: μερίδιο, ποσότητα.
- *δύναται*: ὑποκειμένο του *τά γράμματα*.
- *ἀμελετησία*: παραμέληση, ἔλλειψη ἀσκήσεως.
- *πίστις*: ἐγγύηση.
- *πολυνώμων*: συνετός, παντογνώστης.
- *ἀγνώμων*: ἀνόητος.
- *συνεῖναι*: ἀπαρέμφ. τῆς ἀναφορᾶς, ἐξαρτώμενο ἀπό τό ἐπίθετο *χαλεπός*: *Χαλεπός συνεῖναι*: ἀνυπόφορος στή συναναστροφή.
- *δοξόσοφος*: δοκησίσοφος.
- *ἄτε... ἀναμνησκόμενος*: ἡ αἰτιολογική σημασία τῆς μετοχῆς ἐνισχύεται μέ τήν πρόταξη τοῦ *ἄτε* (ἀντικειμενική αἰτιολογία ἢ ὑποκειμενική εἰσάγεται μέ τό *ὡς*).

## **Β' Ἀσκήσεις. Θέματα γιά συζήτηση καί ἐργασίες**

1. *Ἦντινα ἔχοι* νά διατυπωθεῖ ἡ εὐθεία ἐρώτηση.
2. *Βασιλέως, μνήμης, ὀφελείας, μαθόντων* νά προσδιοριστοῦν οἱ γενικές ἀπό συντακτική ἄποψη.
3. Στήν ἑλληνική μυθολογία ποιά εἶναι τά πιό γνωστά ἀπό τά πρόσωπα, στά ὁποῖα ἀποδίδονται ἐφευρέσεις παρόμοιες μέ τοῦ Θεοῦθ;
4. Στό κείμενο βρῖσκουμε μιᾶ ἐπιπλέον μαρτυρία τοῦ σεβασμοῦ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς τήν πνευματική παράδοση τῶν Αἰγυπτίων. Εἶναι αὐτή ἱστορικά δικαιολογημένη;
5. Μέ ποιά ἐπιχειρήματα ὁ Πλάτων ἀποδεικνύει τήν ὑπεροχή τοῦ προφορικοῦ λόγου σέ σύγκριση μέ τό γραπτό;
6. Στά ἐπιχειρήματα τοῦ Πλάτωνα θά μπορούσε νά ὑπάρξει καί ἀντίλογος. Νά τόν ἀναπτύξετε.





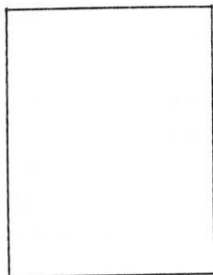
## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ἀριστοτέλη <i>Ἠθικά Νικομάχεια</i> , 1103 α 14 - 1103 β 25	
2. Ἀριστοτέλη <i>Πολιτικά</i> ,	1252 β 27 - 1253 α 29
3. Ἀριστοτέλη <i>Ρητορική</i> ,	1389 α 3 - β 18
4. Δημοσθένη <i>Κατὰ Ἀριστοκράτους</i> ,	196-198
5. Δημοσθένη <i>Κατὰ Μειδίου</i> ,	221-225
6. Θουκυδίδη <i>Ἱστορία</i> ,	I, 70
7. Θουκυδίδη <i>Ἱστορία</i> ,	II, 65
8. Ἴσοκράτη <i>Περὶ ἀντιδόσεως</i> ,	186-192
9. Λυσία <i>Κατὰ Ἐρατοσθένους</i> ,	92-97
10. Ξενοφῶντα <i>Ἀγησίλαος</i> ,	VII
11. Ξενοφῶντα <i>Ἀπομνημονεύματα</i>	I, 6, 4-10
12. Ξενοφῶντα <i>Ἀπομνημονεύματα</i>	IV, 2, 1-5
13. Ξενοφῶντα <i>Ἑλληνικά</i> ,	II, 2, 11-16
14. Πλάτωνα <i>Τίμαιος</i> ,	22 β - 23 β
15. Πλάτωνα <i>Φαῖδρος</i> ,	274 c - 275 b.

**ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ: ΤΑΣΟΥ ΜΟΥΣΤΑΦΕΛΟΥ**

«Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).



ΕΚΔΟΣΗ Δ' 1982 (V) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 50.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3764/18-2-82

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΛΥΚΑΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΦΟΙ ΧΑΤΖΗΧΡΥΣΟΥ & ΣΙΑ Ε.Ε.



